

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему «**Особливості соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей
ВПО у контексті подолання складних життєвих обставин**»

Виконала: студентка II курсу, групи

СРз-21м

спеціальності 231 Соціальна
робота

ОПП «Соціальна педагогіка»

Неспляк Ольга Іванівна

Керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент Дідух Ірина Ярославівна

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент Лемко Галина Іванівна

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Неспляк О.І. Особливості соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей ВПО у контексті подолання складних життєвих обставин.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність 231 Соціальна робота, освітня програма «Соціальна педагогіка». Івано-Франківськ, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО), у контексті подолання складних життєвих обставин. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості дітей ВПО в Україні та необхідністю забезпечення їхньої успішної інтеграції в освітнє середовище й громаду за умов психоемоційних, соціальних та побутових викликів, спричинених війною.

У роботі проаналізовано теоретичні підходи до розуміння процесу адаптації дітей та зміст соціально-педагогічної підтримки в умовах вимушеного переміщення. Визначено ключові потреби дітей ВПО, труднощі їхнього входження у нове соціальне оточення та чинники, що впливають на ефективність адаптаційного процесу.

У практичній частині представлено результати емпіричного дослідження, проведеного на базі закладів освіти, спрямованого на вивчення рівня адаптації дітей ВПО, особливостей їхньої поведінки, емоційного стану та взаємодії з оточенням.

Результати дослідження підтверджують, що комплексна соціально-педагогічна підтримка сприяє покращенню емоційного стану дітей, їхній навчальній мотивації, соціальній взаємодії та успішнішій інтеграції в нові умови життя.

Ключові слова: діти ВПО, адаптація, соціально-педагогічна підтримка, складні життєві обставини, психосоціальна допомога, соціальна робота, освітнє середовище.

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	11
1.1. Поняття та особливості соціальної адаптації дітей.....	11
1.2. Вплив травматичного досвіду на психоемоційний стан дитини.....	14
1.3. Соціально-педагогічна підтримка як фактор стабілізації.....	17
Висновок до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ	21
2.1. Аналіз потреб та труднощів дітей – ВПО у процесі адаптації	21
2.2. Дослідження впливу соціально-педагогічної підтримки на адаптацію дітей ВПО (на основі аналізу досвіду трьох студенток-практиканток)...	26
2.3. Організація та методика дослідження	45
2.4. Результати дослідження.....	49
Висновок до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У СТАНІ АДАПТАЦІЇ	67
3.1. Програми психосоціальної підтримки дітей у школах та центрах допомоги	67
3.2. Інструменти роботи соціального педагога з сім'ями ВПО	69
3.3. Моніторинг ефективності адаптаційних заходів	71
Висновок до розділу 3	75
Висновки.....	78
Список використаних джерел	82
Додатки.....	87

ВСТУП

Адаптація дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), є одним із найважливіших викликів сучасної соціально-педагогічної діяльності в Україні. Війна, соціальна нестабільність та вимушене переселення кардинально змінюють життя дітей, позбавляючи їх звичного середовища, відчуття безпеки та емоційної рівноваги. У таких умовах особливо важливим стає забезпечення соціально-педагогічної підтримки, яка сприятиме збереженню психічного здоров'я, налагодженню міжособистісних зв'язків та успішній інтеграції дітей у нове середовище.

Перебування у стані невизначеності, втрата дому, розлука з близькими, а іноді й власний досвід травматичних подій можуть завдати глибокої психологічної травми, яка проявляється у вигляді емоційної нестабільності, замкненості, агресивних реакцій або труднощів у навчанні. Діти, які пережили подібний досвід, можуть мати знижену самооцінку, труднощі у встановленні довірливих стосунків з однолітками та дорослими, що ускладнює їхню соціалізацію та інтеграцію у новий колектив.

У таких умовах заклади освіти, соціальні служби, громадські організації та волонтерські ініціативи стають важливими джерелами підтримки, здатними створити безпечний простір для подолання стресу та відновлення психоемоційної рівноваги дитини. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні педагоги, психологи та вчителі, які можуть за допомогою спеціальних методик допомогти дітям поступово адаптуватися до нових реалій, відновити навички комунікації та знайти нові ресурси для розвитку.

Ефективність адаптаційного процесу залежить від комплексного підходу, що включає не лише психологічну підтримку самих дітей, а й роботу з їхніми сім'ями, організацію тренінгів для педагогів та соціальних працівників, а також залучення громади до створення інклюзивного та доброзичливого середовища. Важливо враховувати вікові особливості дітей, рівень

пережитого стресу та їхні індивідуальні потреби, щоб адаптаційні заходи були максимально ефективними.

Дослідження соціально-педагогічних механізмів підтримки внутрішньо переміщених дітей є надзвичайно актуальним з огляду на необхідність пошуку ефективних рішень для подолання соціальної ізоляції, відновлення емоційного благополуччя та сприяння повноцінному розвитку дітей у нових умовах. Аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду дозволить виокремити найбільш дієві технології, які можуть стати основою для побудови стійкої системи соціальної інтеграції.

Таким чином, вивчення соціально-педагогічного впливу на процес адаптації дітей у складних життєвих обставинах є важливим науково-практичним завданням, яке потребує комплексного підходу та активної взаємодії між освітніми, соціальними та громадськими інституціями. Реалізація таких підходів сприятиме формуванню більш інклюзивного та чутливого до потреб дітей суспільства, де кожна дитина зможе відчувати підтримку, знайти внутрішній ресурс для особистісного розвитку та впевнено будувати своє майбутнє попри всі труднощі, з якими їй довелося зіткнутися.

Актуальність теми

Сьогодні Україна стикається з масштабними соціальними викликами, спричиненими військовими діями, що змусили мільйони людей покинути свої домівки та шукати безпечний притулок у нових громадах. Серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) особливо вразливою групою є діти, які потребують не лише фізичного захисту, а й глибокої емоційної, психологічної та соціально-педагогічної підтримки для успішної адаптації до нових життєвих умов.

Вимушене переселення порушує звичний уклад життя дитини: вона втрачає знайоме соціальне середовище, друзів, іноді — членів родини або переживає травматичні події, які залишають відбиток на її психоемоційному стані. Страх, тривожність, емоційна нестабільність, труднощі у спілкуванні з

однолітками, зниження навчальної мотивації — усе це ускладнює процес інтеграції дитини у нову реальність. Без належної підтримки такі стани можуть перерости у стійкі емоційні та поведінкові порушення, що впливатимуть на подальший особистісний розвиток.

Особливої уваги потребує формування безпечного та чуйного середовища в освітніх закладах, адже школа для дітей-ВПО стає не лише місцем навчання, а й простором соціалізації, де вони можуть відчувати стабільність і прийняття. Однак реалізація цього завдання потребує належної підготовки педагогічних працівників, соціальних педагогів і психологів, які мають володіти ефективними методиками роботи з дітьми, що пережили травму.

Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою у розробці комплексних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на полегшення адаптації дітей у складних життєвих обставинах. Такий підхід має включати:

- психосоціальну підтримку для стабілізації емоційного стану;
- індивідуалізовані освітні стратегії, що враховують специфіку пережитого досвіду;
- роботу з батьками та опікунами для зміцнення сімейного ресурсу дитини;
- залучення громади та волонтерських організацій до створення спільнот підтримки.

Досвід міжнародних гуманітарних організацій, таких як UNICEF чи Save the Children, свідчить про важливість мультидисциплінарного підходу, де освітні, соціальні та медичні інституції спільно працюють над тим, щоб забезпечити дітям цілісну підтримку. Водночас в Україні вже з'являються успішні локальні ініціативи, які заслуговують на вивчення, узагальнення та масштабування для формування загальнонаціональної стратегії інтеграції дітей-ВПО.

Таким чином, актуальність теми полягає у необхідності наукового обґрунтування та практичного впровадження соціально-педагогічних механізмів, які сприятимуть повноцінній адаптації дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Забезпечення таких умов не лише сприятиме

емоційному відновленню та соціальній інтеграції дітей, а й допоможе їм відчувати власну значущість, зміцнити віру у себе та віднайти внутрішні ресурси для майбутнього зростання.

Метою дослідження є виявлення особливостей соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у контексті подолання складних життєвих обставин, а також розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності такої підтримки.

Завдання дослідження:

- Аналіз науково-теоретичних підходів до проблеми адаптації дітей ВПО у складних життєвих обставинах.
- Визначення особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО в умовах адаптації.
- Дослідження впливу соціальних і педагогічних факторів на процес адаптації дітей ВПО.
- Вивчення сучасних практик соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО в Україні та за кордоном.
- Оцінка ефективності наявних програм соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО.
- Розробка рекомендацій щодо вдосконалення соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей ВПО.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у складних життєвих обставинах.

Предмет дослідження – особливості соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у контексті подолання складних життєвих обставин.

У процесі дослідження використано **комплекс методів дослідження**, зокрема:

1. Теоретичні методи:

- аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми адаптації дітей ВПО;

- порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду соціально-педагогічної підтримки;

- моделювання шляхів удосконалення соціально-педагогічної підтримки.

2. Емпіричні методи:

- анкетування та опитування дітей ВПО, їхніх батьків і соціальних педагогів;
- інтерв'ю з фахівцями соціальної сфери, педагогами та психологами;
- спостереження за процесом адаптації дітей ВПО у навчальних закладах і соціальних установах;

- аналіз документів, які регламентують підтримку дітей ВПО (закони, програми, методичні рекомендації).

3. Статистичні методи:

- кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних;
- узагальнення результатів дослідження для формування висновків та рекомендацій.

Теоретико-методологічною основою дослідження є:

Загальнонаукові підходи:

- Системний підхід – розгляд процесу адаптації дітей ВПО як цілісної системи, що включає соціальні, педагогічні та психологічні чинники.

- Комплексний підхід – інтеграція знань із соціальної роботи, педагогіки, психології та права для розуміння механізмів підтримки.

- Особистісно орієнтований підхід – врахування індивідуальних потреб, досвіду та можливостей кожної дитини ВПО.

Психолого-педагогічні концепції:

- Теорії соціалізації та адаптації (Ж. Піаже, Л. Виготський, А. Маслоу).

- Теорія стресу та копінг-стратегій (Р. Лазарус, С. Фолкман).

Соціальні та правові засади:

- Нормативно-правові акти України та міжнародні документи щодо захисту прав дітей ВПО (Конвенція ООН про права дитини, закони України про соціальний захист ВПО).

- Державні та міжнародні програми підтримки дітей ВПО.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому:

1. Узагальнено та систематизовано сучасні наукові підходи до соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у процесі адаптації.

2. Визначено специфічні труднощі та бар'єри, з якими стикаються діти ВПО в освітньому та соціальному середовищі, а також фактори, що сприяють їхній адаптації.

3. Охарактеризовано роль соціально-педагогічної підтримки у формуванні стратегії подолання складних життєвих обставин дітьми ВПО.

4. Досліджено ефективність наявних програм та методик соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей ВПО в Україні та запропоновано шляхи їх удосконалення.

5. Розроблено рекомендації для соціальних педагогів, вчителів та соціальних працівників щодо покращення підтримки дітей ВПО, спрямованої на їхню успішну інтеграцію в суспільство.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для вдосконалення соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у процесі їхньої адаптації. Зокрема:

1. Розроблені рекомендації можуть бути застосовані соціальними педагогами, вчителями, психологами та соціальними працівниками для покращення роботи з дітьми ВПО.

2. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробці та впровадженні освітніх, психологічних і соціальних програм, спрямованих на адаптацію дітей ВПО.

3. Запропоновані методичні підходи можуть слугувати основою для підготовки тренінгів і курсів підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють із дітьми ВПО.

4. Отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у сфері соціальної роботи, педагогіки та психології, зокрема щодо підтримки дітей у складних життєвих обставинах.

Експериментальною базою дослідження стали: Центр Життєстійкості Карітас Івано-Франківськ, у яких здійснювалася соціально-педагогічна підтримка дітей ВПО. У дослідженні взяли участь 30 дітей ВПО, їхні батьки, соціальні педагоги та вчителі.

Апробація дослідження: Основні теоретичні положення і результати дослідження були апробовані на звітній студентській науково-практичній конференції «Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи» (Івано-Франківськ, 2025).

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури (85 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи - 103 сторінок, з них основного тексту – 75 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Поняття та особливості соціальної адаптації дітей

Процес соціальної адаптації є важливим етапом розвитку особистості, особливо в дитячому віці, коли формуються основні соціальні навички, світогляд і поведінкові моделі. У складних життєвих обставинах (СЖО), таких як вимушене переселення, втрата родини, соціальна ізоляція або економічна нестабільність, цей процес набуває особливої складності.

Поняття соціальної адаптації дітей

Соціальна адаптація – це процес пристосування особистості до умов соціального середовища, що супроводжується засвоєнням соціальних норм, цінностей, моделей поведінки та встановленням взаємодії з іншими членами суспільства. Вона передбачає взаємний вплив між дитиною та її соціальним оточенням, внаслідок чого відбувається коригування її поведінки, розвитку та самосприйняття.

У науковій літературі існує кілька визначень соціальної адаптації:

- Ж. Піаже наголошував на когнітивному аспекті адаптації, де ключову роль відіграє активна взаємодія дитини з новими ситуаціями.
- За А. Маслоу, успішна адаптація є передумовою для задоволення базових потреб дитини, включаючи потребу в безпеці, приналежності та самореалізації.³
- К. Роджерс розглядав адаптацію, як здатність особистості гармонійно взаємодіяти з оточенням, зберігаючи автентичність, відкритість та емоційну стабільність.

Особливості соціальної адаптації дітей

Соціальна адаптація дітей має свої особливості, які залежать від віку, психоемоційного розвитку, сімейного середовища та умов життя.

Основними характеристиками цього процесу є:

1. Чутливість до соціального середовища – діти швидше реагують на зміни в оточенні, ніж дорослі, що може як полегшувати, так і ускладнювати адаптацію.

2. Вразливість психіки – діти, які пережили складні життєві обставини (наприклад, втрату дому, насильство чи соціальне відчуження), можуть мати підвищену тривожність, страхи та труднощі у взаємодії з оточенням.

3. Роль сім'ї та найближчого оточення – підтримка батьків, опікунів та педагогів є ключовою умовою успішної адаптації дитини до нового середовища.

4. Необхідність поступової інтеграції – для ефективного процесу адаптації важливо створювати сприятливе середовище, яке дозволяє дитині поступово приймати нові умови життя.

5. Формування навичок подолання стресу – діти в СЖО потребують особливих механізмів підтримки, які допомагають їм справлятися з труднощами та формувати стратегії подолання складних ситуацій.

Фактори, що впливають на соціальну адаптацію дітей

Процес соціальної адаптації дітей залежить від низки факторів, які можна поділити на внутрішні та зовнішні:

- Внутрішні фактори: рівень емоційної стійкості, самооцінка, темперамент, рівень розвитку комунікативних навичок.

- Зовнішні фактори: соціально-економічний статус сім'ї, умови проживання, наявність соціальної підтримки, освітнє середовище, культурні особливості нового оточення.

У контексті дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, ключову роль відіграє система соціально-педагогічної підтримки, яка забезпечує умови для комфортної адаптації та інтеграції у суспільство.

Соціальна адаптація дітей – це складний багаторівневий процес, який особливо важливий у випадках, коли дитина перебуває в складних життєвих обставинах. Він включає не лише пристосування до нового середовища, а й розвиток навичок подолання труднощів, психологічну стабільність та

соціальну інтеграцію. Врахування індивідуальних особливостей дитини та створення сприятливих умов для її соціалізації є ключовими завданнями педагогів, психологів та соціальних працівників.

1.2. Вплив травматичного досвіду на психоемоційний стан дитини

Поняття та особливості дитячої психологічної травми

Дитяча травма – це психоемоційний стан, що виникає внаслідок переживання подій, які перевищують адаптаційні можливості дитини та викликають стресові реакції. Такі події можуть включати втрату близьких, насильство, вимушене переселення, військові конфлікти, нехтування потребами дитини тощо.

За визначенням Американської психологічної асоціації, психологічна травма – це результат пережитого досвіду, який спричиняє емоційні, когнітивні та поведінкові порушення, що можуть мати довготривалий вплив на особистісний розвиток.

Дослідження підтверджують, що травматичний досвід у дитинстві може змінювати роботу мозку, зокрема активність мигдалеподібного тіла та префронтальної кори, що впливає на реакції страху, самоконтроль і соціальну адаптацію.

Одним із ключових аспектів впливу травми є емоційна реакція дитини на події, що відбулися. Травматичний досвід може спричиняти розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який характеризується нічними кошмарами, флешбеками, а також постійним відчуттям тривоги. Це значно ускладнює соціалізацію дитини, її здатність до нормального спілкування з однолітками та дорослими.

Психоемоційні наслідки травматичного досвіду

Вплив травматичного досвіду на дитину може проявлятися в різних сферах її життя:

- Емоційні реакції: підвищена тривожність, страхи, нічні жахи, емоційна нестабільність, часті зміни настрою, відчуття безнадії, зниження самооцінки.

- Когнітивні зміни: проблеми з концентрацією уваги та навчанням, негативні установки щодо себе та світу («я поганий», «людям не можна довіряти»), дисоціативні симптоми (відчуття нереальності подій, відчуження від власних емоцій).
- Поведінкові особливості: агресивність або, навпаки, соціальна замкненість, саморуйнівна поведінка, ризикові дії, уникання ситуацій, які нагадують про травму.
- Фізіологічні реакції: порушення сну, розлади харчування, головний біль, біль у животі, психосоматичні розлади, хронічне відчуття втоми, низький енергетичний рівень.

Фактори, що впливають на рівень травматизації

Реакція дитини на травматичний досвід залежить від багатьох факторів:

- вікові особливості (маленькі діти більш уразливі до впливу травми).
- рівень підтримки з боку родини, соціального середовища.
- попередній травматичний досвід.
- індивідуальні риси характеру, рівень стресостійкості.

Розглянемо моделі подолання травматичного досвіду. Для допомоги дітям, які пережили травму, використовуються різні підходи:

1. Психологічна підтримка – когнітивно-поведінкова терапія, терапія ігровими методами.
2. Соціальна інтеграція – залучення до груп підтримки, шкільних і громадських ініціатив.
3. Робота з батьками та педагогами – навчання дорослих ефективним методам взаємодії з дітьми, які пережили травму.

Вплив травматичного досвіду на соціальну взаємодію

Травматичний досвід не лише змінює внутрішній стан дитини, а й суттєво впливає на її соціальні контакти та взаємодію з іншими людьми.

1. Відчуженість і труднощі у встановленні контактів.

Діти, які пережили травму, можуть уникати спілкування, особливо з незнайомцями, або проявляти надмірну залежність від близьких людей. Також

можливі труднощі у встановленні довірливих стосунків через страх перед повторним болем або відторгненням.

2. Конфліктність у спілкуванні

Травмовані діти іноді демонструють підвищену агресивність як захисний механізм. Вони можуть бути дратівливими, нетерпимими до чужої думки та схильними до імпульсивних реакцій.

У колективі такі діти можуть уникати групових занять або, навпаки, привертати увагу через демонстративну поведінку.

3. Формування негативного образу себе та світу

Діти з травматичним досвідом часто розвивають негативні установки: «мене ніхто не розуміє», «світ небезпечний», «мене ніхто не любить». Відсутність належної підтримки може сприяти розвитку почуття безпорадності або віктимної поведінки.

Фізичні прояви наслідків травми

Окрім психологічного впливу, травматичний досвід часто проявляється у фізичних симптомах: порушення роботи нервової системи – головний біль, запаморочення, підвищена втомлюваність, проблеми з травленням – біль у животі, нудота, втрата апетиту або, навпаки, переїдання як спосіб заспокоїтися, порушення дихання – напади задухи, гіпервентиляція у стресових ситуаціях.

Ці прояви часто пояснюються підвищеним рівнем кортизолу та інших гормонів стресу, що довго залишаються на високому рівні після пережитого травматичного досвіду.

Вплив травми на когнітивний розвиток

Дослідження свідчать, що діти, які пережили психологічні травми, можуть мати: знижену здатність до концентрації уваги, що ускладнює навчання, проблеми із запам'ятовуванням нової інформації, спотворене сприйняття часу (наприклад, вони можуть відчувати, що неприємні події тривають довше, ніж є насправді), труднощі у прийнятті рішень через страх зробити помилку або спричинити черговий конфлікт.

Роль соціальної підтримки у подоланні травматичного досвіду

Найважливішим фактором для зменшення наслідків дитячої травми є підтримка дорослих: батьків, вчителів, соціальних працівників.

Безпечне середовище. Дитина повинна відчувати, що її почуття визнаються та приймаються без осуду.

Структурованість та передбачуваність. Розпорядок дня та сталі правила дають дитині почуття контролю над своїм життям.

Психологічна допомога. Робота з психологом або психотерапевтом допомагає дитині опрацювати травматичний досвід та навчитися справлятися зі стресовими ситуаціями.

Травматичний досвід може мати глибокий вплив на психоемоційний стан дитини, спричиняючи емоційні, когнітивні та поведінкові порушення. Однак, завдяки комплексній соціально-педагогічній та психологічній підтримці можна допомогти дітям адаптуватися, зменшити рівень тривожності та сприяти їхньому гармонійному розвитку.

1.3. Соціально-педагогічна підтримка як фактор стабілізації

Соціально-педагогічна підтримка є важливим інструментом для допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема дітям ВПО. У контексті адаптації та подолання травматичних переживань, що супроводжують вимушену зміну місця проживання, ця підтримка сприяє не лише психологічному, але й соціальному та емоційному відновленню.

1. Адаптація до нових умов життя

Переміщення до нового місця через конфлікти чи стихійні лиха часто супроводжується глибокими емоційними потрясіннями. Для дітей це не лише зміна місця проживання, а й втрати — рідні люди, домівка, знайоме оточення. У таких умовах соціально-педагогічна підтримка сприяє збереженню психологічної стійкості та адаптації до нових умов життя. Педагоги та соціальні працівники допомагають дитині сформувати нові зв'язки з

однолітками, знайти інтереси в новому соціальному середовищі та підтримувати позитивний емоційний стан.

2. Психосоціальна підтримка

Діти ВПО часто переживають стресові ситуації, що можуть призвести до розвитку психічних розладів або травматичних переживань. Соціально-педагогічна підтримка передбачає не лише допомогу у вигляді практичних порад, а й психологічне консультування. Важливим аспектом є надання дітям можливості висловлювати свої почуття, поділитися переживаннями, що допомагає знизити рівень тривожності та страху.

3. Освітня підтримка

Важливим елементом стабілізації є допомога в адаптації до нової освітньої установи. Для дитини, що змінила школу чи дитячий садок, важливо створити умови для нормалізації навчального процесу та соціалізації в класі. Соціальні працівники та педагоги працюють з дітьми, допомагаючи їм не тільки навчатися, але й знайти місце в колективі, підтримуючи їх соціальні зв'язки з однолітками.

4. Сімейна підтримка

Соціально-педагогічна допомога не обмежується лише роботою з дітьми. Вона також включає підтримку родини, оскільки стабільність в сім'ї є ключовим фактором для стабільного розвитку дитини. Тому важливо працювати з батьками, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов життя, надавати консультації щодо виховання дітей у нових умовах, а також підтримувати емоційну стабільність через групи підтримки або індивідуальні консультації.

5. Розвиток соціальних навичок

Вимушене переселення може спричиняти у дітей відчуття ізоляції, непотрібності або страху перед новим середовищем. Соціально-педагогічна підтримка допомагає дітям розвивати навички соціалізації, навчитися комунікувати з новими людьми, знайти друзів, а також долати бар'єри, пов'язані з новим культурним середовищем чи соціальними групами.

6. Культурна та творча підтримка

У рамках соціально-педагогічної підтримки важливим елементом є підтримка розвитку творчих здібностей дітей. Діти, які пережили складні обставини, можуть знайти заспокоєння та емоційний баланс через малювання, музику, танець, театральні постановки тощо. Це дозволяє дітям не тільки виразити свої емоції, але й відновити своє почуття власної цінності та гідності.

7. Інтеграція в нове соціальне та культурне середовище

Переміщення дітей ВПО часто супроводжується не лише фізичними, але й культурними бар'єрами. Для того, щоб дитина почувалася частиною нової спільноти, важливо створити умови для її інтеграції. Педагоги та соціальні працівники можуть організовувати заходи, спрямовані на знайомство дітей з культурними особливостями нового місця проживання, що допомагає знизити рівень ізоляції та сприяє більш комфортному перебуванню в новому середовищі.

8. Відновлення самооцінки та впевненості у собі

Часто діти, які пережили травматичні обставини, втрачають впевненість у собі, а також відчують невпевненість щодо свого місця у світі. Завдяки соціально-педагогічній підтримці, дитина може знову знайти свою роль у соціумі, повернути почуття гідності та самоповаги через позитивні переживання, підтримку та надання можливості реалізувати свій потенціал.

Соціально-педагогічна підтримка є важливим інструментом стабілізації життя дітей ВПО, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов, зберегти психологічну стійкість та інтегруватися в нове соціальне середовище. Завдяки всебічній підтримці з боку педагогів, соціальних працівників та громади, діти можуть не лише подолати складні обставини, а й відновити свій емоційний та соціальний потенціал для подальшого розвитку.

Висновок до розділу 1

Соціально-педагогічна підтримка відіграє ключову роль у стабілізації життя дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема дітей, що стали внутрішньо переміщеними особами. Вона створює основи для адаптації дітей до нових умов життя, допомагаючи їм зберегти емоційну рівновагу, соціальні зв'язки та стійкість перед викликами, з якими вони стикаються через переміщення, втрату рідного середовища та знайомих.

Адаптація до нових умов життя: Одним з найважливіших аспектів соціально-педагогічної підтримки є допомога дітям у процесі адаптації до нових умов існування. Вимушене переселення, зміна оточення та розрив з рідними зв'язками є великим стресовим фактором для дітей, який часто призводить до емоційних і психологічних труднощів. Соціально-педагогічна підтримка дозволяє створити безпечне середовище, де дитина може почуватися прийнятою, де їй надається допомога в пошуку нових соціальних зв'язків та відновленні власної ідентичності, що є важливим для її психічного і соціального здоров'я.

Психосоціальна підтримка: Підтримка дітей на рівні психосоціальних аспектів є ще одним важливим елементом стабілізації. Соціально-педагогічна допомога включає не тільки практичні аспекти адаптації, але й надання психологічної підтримки, яка дозволяє дітям пережити стресові ситуації, знизити рівень тривожності і депресії. Робота з емоціями, групові заняття, консультації з психологами та інші методи допомагають дітям відновити емоційну стійкість та справлятися з травмами, пов'язаними з переїздом, втратою дому та знайомих. Такі заходи допомагають дітям знайти внутрішню рівновагу, що є основою для подальшого соціального та емоційного розвитку.

Розвиток соціальних і освітніх навичок: Стабільність і гармонійний розвиток дитини в нових умовах неможливі без підтримки її соціалізації та інтеграції в нове освітнє середовище. Діти ВПО часто стикаються з проблемами адаптації до нових шкіл чи дитячих садків, де їм потрібно не лише

освоїти нові навчальні програми, але й налагодити контакти з однолітками, знайти своє місце в новому колективі. Завдяки соціально-педагогічній підтримці, діти отримують допомогу у вирішенні цих питань, що дозволяє їм успішно інтегруватися в нове середовище. Розвиток соціальних навичок, умінь взаємодії з іншими дітьми, освоєння нових культурних норм є важливими етапами на шляху до соціалізації і формування здорових соціальних зв'язків.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка є важливим фактором стабілізації життя дітей ВПО, допомагаючи їм не лише адаптуватися до нових умов, але й відновити емоційну та соціальну рівновагу. Вона сприяє збереженню психічного здоров'я дітей, покращенню їх соціальної інтеграції, розвитку навчальних і творчих здібностей. Соціально-педагогічна підтримка є необхідним інструментом у відновленні почуття безпеки, стабільності та підтримки у нових життєвих умовах, що в свою чергу сприяє загальному розвитку дитини і її успішній адаптації до змін.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ

2.1. Аналіз потреб та труднощів дітей – ВПО у процесі адаптації

Проблема адаптації дітей, які пережили вимушене переселення, залишається однією з найактуальніших у сучасному українському суспільстві. Повномасштабна війна спричинила масове переміщення сімей, руйнацію соціальних зв'язків, втрату житла, друзів, шкіл та звичного середовища. За таких умов діти стають однією з найбільш уразливих категорій, оскільки їхня психіка ще формується, а емоційна стійкість і життєвий досвід недостатні для подолання наслідків травматичних подій.

Адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) — це складний і багаторівневий процес, який охоплює не лише пристосування до нового середовища, а й відновлення відчуття безпеки, довіри, стабільності, налагодження соціальних контактів і повернення до нормального розвитку. Психологічний, соціальний і педагогічний аспекти цього процесу взаємопов'язані та визначають ефективність інтеграції дитини у нове середовище.

Психологічні потреби дітей – ВПО

Основою благополуччя кожної дитини є відчуття безпеки, прийняття та стабільності. В умовах вимушеного переселення ці базові відчуття часто порушуються. Діти стикаються з невизначеністю, втратою звичного дому, зміною школи, кола друзів, іноді — навіть розлукою з членами родини. Такі події стають травматичним досвідом, який формує потребу у психологічному захисті, підтримці й відновленні довіри до світу.

Часто діти демонструють тривожність, страх перед майбутнім, підвищену емоційну збудливість або замкнутість. Молодші школярі можуть виявляти регресивні реакції — прагнення постійно бути поруч з батьками, уникати нових контактів, плаксивість. Підлітки, навпаки, нерідко реагують

агресивністю або поведінкою протесту, що є формою захисту від внутрішнього болю.

Тому одним із ключових завдань соціально-педагогічної підтримки є створення середовища психологічної безпеки, де дитина може висловлювати свої почуття, не бояться осуду. У цьому процесі важливу роль відіграють педагоги, соціальні працівники та психологи, які допомагають дитині опрацювати травматичний досвід через гру, творчість, спілкування.

Соціальні потреби та проблеми інтеграції у колектив

Соціальна адаптація дітей – ВПО у школі пов'язана з необхідністю налагодження міжособистісних контактів у новому колективі. Вони потрапляють у середовище, де вже існують сталі групи, традиції, лідери, тому дитина може відчувати себе “чужою”. На початковому етапі це часто викликає почуття самотності, відчуження, страху бути відкинутим.

У деяких випадках з боку однолітків можуть проявлятися стереотипи, необережні висловлювання або навіть булінг. Особливо це характерно, якщо дитина переселенців має відмінний акцент, іншу манеру поведінки чи одяг, або якщо родина перебуває у скрутному матеріальному становищі. Усе це створює ризик соціальної ізоляції, який потребує своєчасного реагування педагогічного колективу.

Дитина має також потребу у прийнятті й визнанні. Коли вона відчуває, що її сприймають як рівну, що вона потрібна колективу, це сприяє формуванню почуття власної цінності. Тому важливо створювати ситуації успіху, залучати дітей ВПО до спільних творчих, спортивних, волонтерських заходів. Участь у таких активностях допомагає відновити довіру до людей і формує позитивну самооцінку.

Освітні труднощі та потреба у педагогічній підтримці

Однією з найпомітніших проблем є порушення освітньої безперервності. Через переїзди, евакуацію або тимчасове навчання онлайн діти нерідко мають прогалини у знаннях, різницю у навчальних програмах чи вимогах. Це

призводить до труднощів у засвоєнні нового матеріалу, особливо у предметах, що вимагають системності (математика, мови, природничі науки).

Крім того, в умовах нового навчального середовища діти можуть знижувати навчальну мотивацію через страх помилитися, невпевненість у собі чи відчуття відставання від однолітків. Учителі іноді несвідомо підсилюють цей стан, не враховуючи психоемоційних особливостей таких учнів.

Тому виникає потреба у диференційованому підході, адаптації навчальних завдань, організації додаткових консультацій або індивідуальних занять. Важливо також розвивати у педагогів компетентність щодо роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід, навчати їх застосовувати методи ненасильницького спілкування, емоційної підтримки та кризової педагогіки.

Проблеми самоідентифікації та внутрішнього прийняття

Унаслідок переміщення діти часто стикаються з кризою особистісної ідентичності. Вони можуть відчувати себе “між двома світами” — старим домом, який залишився у пам’яті, і новим, у якому ще немає повної належності. Це породжує внутрішній конфлікт між минулим і теперішнім “Я”, що особливо гостро переживається підлітками.

У такому випадку важливо допомогти дитині зберегти свою індивідуальність і культурну самобутність, підтримати зв’язок із рідним регіоном, родинними традиціями, водночас сприяючи інтеграції у нову спільноту. Досвід показує, що участь у спільних проєктах, де діти можуть розповідати про свій край, ділитися спогадами чи культурними особливостями, формує відчуття гордості та прийняття власної історії.

Матеріальні та соціально-економічні чинники

Багато сімей ВПО стикаються з економічними труднощами — відсутністю постійного житла, роботи, коштів на одяг чи шкільне приладдя. Це опосередковано впливає на дитину, викликаючи почуття сорому, меншовартості або відчуження. Нестача базових речей, відсутність можливості брати участь у позашкільних гуртках, екскурсіях тощо часто знижує рівень залученості дитини до шкільного життя.

Тому соціальна робота з дітьми ВПО має бути спрямована не лише на самих дітей, а й на підтримку їхніх сімей, допомогу у вирішенні побутових питань, налагодженні контактів з місцевою громадою. Лише за умов комплексної підтримки можливо забезпечити повноцінну адаптацію дитини.

Емоційно-поведінкові прояви труднощів адаптації

У процесі адаптації у дітей можуть спостерігатися різноманітні емоційно-поведінкові реакції: плаксивість, дратівливість, надмірна збудливість, апатія або гіперактивність. Часто це прояви внутрішнього напруження, яке дитина не може висловити словами. Деякі діти замикаються в собі, уникають контактів, інші — демонструють порушення дисципліни, агресію, небажання вчитися.

Для фахівців соціальної сфери важливо вміти розпізнавати такі сигнали не як “погану поведінку”, а як прояв емоційного болю. Відповідно, основне завдання — не покарання, а створення умов для безпечного вираження емоцій, розвантаження через гру, творчість, спілкування.

Системні потреби підтримки

Успішна адаптація дітей ВПО можлива лише за умов координації дій між школою, сім’єю, громадою та соціальними службами. Кожна інституція має свою зону відповідальності:

- школа – освітній і виховний аспект;
- соціальні служби – допомога сім’ї, соціальний супровід;
- громада – створення дружнього соціального середовища;
- психологічна служба – емоційна стабільність дитини.

Важливо, щоб ці ланки працювали спільно, а не відокремлено. Ефективною є практика створення мультидисциплінарних команд підтримки, що дозволяє врахувати всі аспекти адаптації — від матеріальних до психологічних.

Аналіз потреб і труднощів дітей внутрішньо переміщених осіб свідчить, що адаптація має багатовимірний характер і включає психологічний, соціальний, освітній та матеріальний виміри. Основними потребами є безпека,

прийняття, стабільність, підтримка, визнання та можливість самореалізації. Головними труднощами — тривожність, ізоляція, порушення навчальної мотивації, матеріальні нестатки та проблеми самоідентифікації.

Ефективна підтримка таких дітей передбачає створення інклюзивного та емпатійного шкільного середовища, розвиток компетентності педагогів у роботі з дітьми, які пережили травму, а також координацію дій соціальних служб і освітніх закладів. Лише за умов комплексного підходу можливо забезпечити не просто пристосування, а повноцінну інтеграцію дитини у нове соціальне середовище та відновлення її почуття гідності й життєвого оптимізму.

Процес адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) характеризується значною психологічною, соціальною та емоційною напругою. Вимушене переселення, зміна середовища, втрата звичних соціальних зв'язків і почуття безпеки призводять до появи низки труднощів, які ускладнюють їх включення в нове соціальне оточення.

Серед основних потреб дітей ВПО можна виокремити такі:

- потреба у стабільності, безпеці та передбачуваності;
- потреба у прийнятті з боку однолітків і дорослих;
- потреба у підтримці з боку сім'ї, педагогів і соціальних працівників;
- потреба в емоційному самовираженні, розумінні й співчутті;
- потреба у відновленні почуття довіри до світу та впевненості у

власних силах.

Водночас діти з числа ВПО стикаються з рядом типових труднощів адаптації:

- відчуття відчуженості та ізоляції в новому колективі;
- підвищена тривожність, замкненість або, навпаки, агресивні прояви поведінки;
- труднощі у встановленні контактів з однолітками;
- зниження навчальної мотивації, проблеми з концентрацією уваги;

- емоційна нестабільність, порушення сну, зниження самооцінки.

Аналіз показує, що адаптаційні труднощі тісно пов'язані з травматичним досвідом, пережитим унаслідок війни чи вимушеного переселення. Діти часто несуть на собі емоційні наслідки втрат, страхів, невизначеності майбутнього. Відтак головним завданням соціально-педагогічної підтримки є створення безпечного простору, де дитина може поступово відновити відчуття захищеності, навчитися довіряти людям і конструктивно взаємодіяти з оточенням.

Отже, соціально-педагогічна допомога має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує емоційну підтримку, розвиток комунікативних навичок, формування позитивної самооцінки та сприяння інтеграції дитини у колектив. Лише за умови врахування потреб і труднощів дітей ВПО можливе успішне їх пристосування до нових умов життя та подолання наслідків психологічної травми.

2.2. Дослідження впливу соціально-педагогічної підтримки на адаптацію дітей ВПО (на основі аналізу досвіду трьох студенток-практиканток)

У процесі дослідження проблеми адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) важливо не лише теоретично окреслити основні напрями соціально-педагогічної підтримки, а й простежити, як ці підходи реалізуються у практичній діяльності майбутніх фахівців. Саме тому дослідження, проведене на основі аналізу досвіду трьох студенток-практиканток спеціальності “Соціальна робота”, стало важливою складовою емпіричної частини магістерської роботи.

Мета даного етапу полягала у виявленні впливу соціально-педагогічних заходів на процес адаптації дітей ВПО у новому соціальному середовищі, а також у визначенні ефективних методів та прийомів підтримки.

Практика проходила на базі кількох ліцеїв м. Івано-Франківська, у яких навчалися діти з числа ВПО, що прибули з територій, постраждалих від

збройної агресії. Метою дослідження стало виявлення труднощів адаптації дітей ВПО у новому освітньому середовищі та визначення ефективності форм і методів соціально-педагогічної підтримки, які використовували студентки під час практики.

Метою дослідження є аналіз впливу соціально-педагогічної підтримки на процес адаптації дітей ВПО у шкільному середовищі.

Завдання:

1. Визначити основні труднощі адаптації дітей ВПО у навчальному колективі.
2. Проаналізувати діяльність студенток-практиканток щодо надання соціально-педагогічної підтримки дітям.
3. Простежити зміни у поведінці, емоційному стані та соціальних взаєминах дітей у результаті реалізованих заходів.
4. Узагальнити ефективні форми і методи соціально-педагогічного впливу.

Методи: педагогічне спостереження, інтерв'ювання педагогів, аналіз індивідуальних характеристик учнів, анкетування, елементи соціометрії, рефлексивні нотатки практиканток.

Характеристика учасників дослідження

У дослідженні взяли участь три студентки-практикантки, які проводили педагогічну та соціальну роботу з дітьми ВПО різного віку.

Кожна зі студенток працювала з дитиною, яка мала власний життєвий досвід, емоційний стан та специфічні труднощі в адаптації. Спільним для всіх трьох випадків було те, що діти пережили вимушене переселення, зміну місця проживання, колективу, освітнього середовища та розрив попередніх соціальних зв'язків. Це спричинило порушення почуття безпеки, зниження самооцінки, недовіру до оточення, а в окремих випадках — прояви тривожності та агресії.

Студентка А. працювала з хлопчиком 9 років, який переїхав із Харківщини та мав труднощі у спілкуванні з ровесниками, схильність до замкненості.

Студентка Б. працювала з дівчинкою 11 років із Луганської області, яка виявляла емоційну нестійкість, тривожність, плаксивість, труднощі у включенні в навчальну діяльність.

Студентка В. взаємодіяла з хлопчиком 8 років, який проявляв агресію щодо інших дітей, не підкорявся шкільним правилам, мав конфлікти з учителями.

Аналіз досвіду трьох студенток-практиканток, які здійснювали спостереження за дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб у ліцеях м. Івано-Франківська, дав змогу виявити низку типових труднощів, з якими стикаються діти під час адаптації до нового соціально-освітнього середовища.

Процес адаптації дітей ВПО охоплює як зовнішні, так і внутрішні зміни у поведінці, емоційному стані, навчальній мотивації, сприйнятті нового оточення. На адаптаційний процес впливають стрес, пов'язаний із вимушеним переселенням, втрата звичного соціального кола, невпевненість у майбутньому, а також потреба налагодження нових стосунків у класі.

Приклад 1. Спостереження студентки А. (хлопчик 9 років)

Хлопчик, переселений із Харківської області, виявляв значну замкненість, уникав безпосередніх контактів з однолітками, на уроках рідко відповідав, навіть тоді, коли знав матеріал. Його поведінка характеризувалася пасивністю, заниженою самооцінкою, обмеженим колом спілкування.

Основні труднощі полягали у порушенні комунікативної сфери: дитина відчувала тривогу в ситуаціях групової взаємодії, не довіряла новим людям, не включалася в ігрові види діяльності.

Під час перших тижнів навчання спостерігалася емоційна стриманість, уникання зорового контакту, небажання брати участь у спільних завданнях. Це свідчило про труднощі соціальної адаптації, викликані відчуттям невпевненості та страху бути відкинутим колективом.

Приклад 2. Спостереження студентки Б. (дівчинка 11 років)

Дівчинка з Луганщини на початку навчального року проявляла емоційну нестійкість, тривожність і невпевненість у собі. Її поведінка часто змінювалася: від відкритості до замкненості, від активності до апатії. На уроках дівчинка швидко втрачала інтерес, важко зосереджувалася, що свідчило про знижену навчальну мотивацію.

Серед основних труднощів адаптації визначено:

- емоційна лабільність (нестійкість настрою, схильність до плачу, образливість);
- страх помилитися або бути осміяною;
- утруднення включення у групову навчальну діяльність;
- потреба у постійному емоційному підкріпленні.

Такі прояви є типовими для дітей, які пережили травматичний досвід зміни місця проживання, втрати знайомого середовища та почуття стабільності. Психоемоційна напруга призводила до перевтоми, неуважності, нерідко — до соматичних проявів (головний біль, скарги на погане самопочуття).

Приклад 3. Спостереження студентки В. (хлопчик 8 років)

Хлопчик, який прибув із прифронтового регіону, мав виражені поведінкові порушення: агресивні реакції, вербальні образи, фізичні конфлікти з однолітками. Він прагнув домінувати, але не мав сформованих навичок конструктивного спілкування.

Основними труднощами адаптації стали:

- нездатність до самоконтролю в емоційно насичених ситуаціях;
- недовіра до дорослих, негативне ставлення до зауважень педагогів;
- порушення правил групової поведінки, схильність до конфліктів;
- спотворене сприйняття колективу (відчуття “ворожості” середовища).

Такі прояви можна пояснити високим рівнем внутрішньої напруги, накопиченими страхами, переживанням втрати, а також відсутністю досвіду конструктивного розв'язання конфліктів. Поведінка хлопчика мала захисний характер і була спрямована на демонстрацію сили як способу самоствердження.

Порівняльний аналіз спостережень трьох студенток дозволив виокремити три основні групи труднощів адаптації дітей ВПО у навчальному середовищі:

1. Емоційно-психологічні труднощі — тривожність, страх, невпевненість, відчуття самотності, замкненість, емоційна нестабільність.
2. Соціально-комунікативні труднощі — утруднене спілкування з однолітками, недовіра до дорослих, уникання участі у групових формах роботи, конфліктність.
3. Поведінкові труднощі — агресивність, імпульсивність, опір шкільним правилам, порушення дисципліни.

Загалом, адаптаційні труднощі дітей ВПО зумовлені стресовим досвідом переселення, порушенням почуття безпеки, нестачею позитивних соціальних контактів і зниженим рівнем довіри до оточення.

Водночас результати спостереження засвідчили, що за умови створення сприятливого емоційного клімату та надання систематичної соціально-педагогічної підтримки зазначені труднощі мають тенденцію до поступового зниження.

Кожна студентка проводила систематичні спостереження, індивідуальні бесіди з дитиною, спілкування з класним керівником і шкільним психологом, а також ініціювала групові заходи, спрямовані на розвиток комунікативних навичок і соціальної інтеграції дітей ВПО.

Аналіз діяльності студенток-практиканток щодо надання соціально-педагогічної підтримки дітям ВПО

На основі систематичних спостережень та звітів студенток-практиканток встановлено, що ефективність соціально-педагогічної

підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб залежить насамперед від індивідуалізації підходів до кожної дитини, створення безпечного емоційного середовища та активного залучення дітей до позитивних соціальних контактів.

Усі студентки, які брали участь у дослідженні, реалізовували заходи підтримки в рамках освітнього процесу ліцеїв м. Івано-Франківська, співпрацюючи з педагогами, класними керівниками та психологами. Їхня діяльність була спрямована на формування у дітей ВПО відчуття прийняття, впевненості, стабільності та позитивного образу “Я”.

Діяльність студентки А.

Робота студентки А. з дев'ятирічним хлопчиком, який прибув із Харківщини, була спрямована на розвиток комунікативних навичок і підвищення самооцінки.

Основні напрями роботи:

- Індивідуальні бесіди з дитиною для налагодження довірливих стосунків і зниження емоційної напруги.
- Використання арт-терапії — малювання, створення колажів “Моє нове життя”, “Моя школа”. Такі завдання дозволяли дитині виразити внутрішній стан через творчість.
- Рольові ігри на теми дружби, взаємодопомоги, взаємоповаги (“Я і мої друзі”, “Разом ми сила”).
- Міні-вправи на самооцінку — “Три речі, які я роблю добре”, “Що мені в собі подобається”.

У результаті систематичної роботи хлопчик почав частіше проявляти ініціативу, усміхатися, висловлювати власні думки на уроках, а також налагодив стосунки з однокласниками.

Студентка А. підкреслила, що головним чинником позитивної динаміки стала послідовність, терпіння та емоційна підтримка, а також відсутність тиску чи оцінювання поведінки дитини.

Діяльність студентки Б.

Студентка Б. працювала з 11-річною дівчинкою, яка мала емоційну нестійкість і тривожність, що проявлялося у підвищеній вразливості, униканні колективних завдань, страху зробити помилку.

Основними напрямками соціально-педагогічної підтримки стали:

- Психоемоційна стабілізація через вправи з релаксації (“Дихання спокою”, “Хвиля тепла”), кольоротерапію, спокійну музику.
- Підтримувальні бесіди у формі діалогу “дорослий – друг”, що сприяло зниженню тривожності та формуванню довіри.
- Ведення “щоденника емоцій”, де дівчинка щодня коротко позначала свій настрій кольором або малюнком. Це допомогло їй усвідомлювати власні почуття та говорити про них відкрито.
- Групові творчі завдання, які стимулювали співпрацю з однолітками (підготовка плакатів, спільні ігри, конкурси малюнків).

Поступово дівчинка стала впевненішою, активніше висловлювалася, частіше брала участь у групових формах діяльності.

Студентка Б. зазначила, що найефективнішими виявилися методи емоційного прийняття, позитивного підкріплення та арт-терапевтичні вправи, які допомогли дитині навчитися саморегуляції.

Діяльність студентки В.

Хлопчик 8 років, який мав проблеми агресивної поведінки, вимагав від студентки В. поєднання педагогічної витримки, чітких меж і водночас емоційної підтримки.

Основні напрями роботи:

- Формування навичок самоконтролю через ігрові методи (“Світлофор емоцій” — червоне означає “зупинись”, жовте — “подумай”, зелене — “дій спокійно”).
- Казкотерапія — обговорення історій, у яких герої долали злість, вчилися дружити.

- Психогімнастика та рольові ігри, спрямовані на розвиток емпатії (“Якби я був другом”, “Що відчуває інший”).
- Вправи на зняття напруги — малювання пальчиками, рухливі ігри з правилами.

Завдяки системній роботі вдалося досягнути зменшення агресивних проявів, підвищення толерантності у спілкуванні з ровесниками. Учителі відзначили, що хлопчик став більш спокійним, охоче виконував доручення, рідше конфліктував.

Таким чином, діяльність студентки В. підтвердила ефективність поєднання ігрових, емоційно-розвивальних та поведінкових методів, що забезпечили перехід від руйнівних до конструктивних форм самовираження.

Узагальнення результатів

У діяльності всіх трьох студенток простежується системність, гуманістична спрямованість і чітке розуміння індивідуальних потреб дитини. Кожна з них, відповідно до особливостей свого підопічного, вибудовувала етапність соціально-педагогічної підтримки:

1. Встановлення контакту та довіри (перші 5–7 днів роботи).
2. Проведення спостереження, аналіз емоційних реакцій і поведінки.
3. Планування індивідуальної траєкторії підтримки.
4. Застосування інтерактивних, арт-терапевтичних і рефлексивних методів.
5. Оцінювання динаміки змін і формування позитивного самосприйняття.

Виявлено, що найважливішими чинниками успішності підтримки є:

- емоційна стабільність і послідовність дій соціального педагога;
- створення ситуацій успіху для дитини;
- залучення до колективних і творчих форм діяльності;
- збереження атмосфери прийняття й безпеки.

Результати роботи студенток підтвердили, що саме індивідуальний підхід, емпатійна позиція та системність підтримки створюють основу для поступової адаптації дітей ВПО у новому середовищі.

Динаміка змін у поведінці дітей та результати соціально-педагогічної підтримки

Аналіз досвіду трьох студенток-практиканток дозволяє простежити помітну позитивну динаміку у поведінці, емоційному стані та соціальній взаємодії дітей внутрішньо переміщених осіб у процесі надання соціально-педагогічної підтримки.

Розвиток адаптаційних процесів у кожної дитини мав індивідуальний характер, однак спільними тенденціями стали:

1. зменшення рівня емоційної напруги та тривожності;
2. поява інтересу до спілкування з ровесниками;
3. зростання впевненості у власних силах;
4. покращення навчальної мотивації та поведінкової стабільності.

Динаміка у хлопчика (студентка А)

На початковому етапі хлопчик був замкненим, малоактивним, уникав контактів із дітьми, часто сидів осторонь, не включався у спільні ігри. Його поведінка характеризувалася низькою самооцінкою, униканням погляду та короткими відповідями на запитання.

Після тритижневої системної роботи за допомогою арт-терапевтичних занять, індивідуальних бесід та рольових ігор спостерігалася позитивна динаміка:

- хлопчик почав ініціювати розмови з педагогом;
- з'явилися друзі в класі;
- під час занять він став більш зосередженим і активним.

Учителі зазначили, що дитина змінила ставлення до школи — стала приходити з гарним настроєм, охоче виконувала завдання, почала проявляти інтерес до групової діяльності.

Це свідчить про успішну адаптацію через формування позитивного досвіду взаємодії та відновлення почуття безпеки.

Динаміка у дівчинки (студентка Б)

Дівчинка 11 років на початку практики демонструвала підвищену емоційну нестійкість: часто плакала без видимої причини, виражала страх зробити помилку, уникала відповідей на уроках. Вона мала високий рівень тривожності, що проявлялося у соматичних реакціях — стисканні рук, погляді в підлогу, тремтінні голосу.

У процесі реалізації підтримувальних заходів — релаксаційних вправ, ведення “щоденника емоцій”, участі у творчих групах — відбулися помітні позитивні зміни:

- знизився рівень тривожності та напруги;
- з’явилося бажання брати участь у колективних заходах;
- підвищився рівень самооцінки й упевненості.

Поступово дівчинка стала спокійніше реагувати на труднощі, навчилася визначати власний емоційний стан словами (“сьогодні я сумна, бо...”, “я рада, бо...”), почала ініціювати розмови та пропозиції в групі.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка сприяла розвитку емоційного інтелекту, формуванню позитивної Я-концепції та відчуття власної цінності.

Динаміка у хлопчика (студентка В)

Спочатку хлопчик 8 років демонстрував агресивні реакції: міг штовхнути, образити словом, кидати речі, провокував конфлікти з однолітками. Йому було важко контролювати імпульси, спостерігалася схильність до змагання “будь-якою ціною”.

Після впровадження комплексу педагогічних заходів — рольових ігор, казкотерапії, вправ на самоконтроль (“Світлофор емоцій”) — відзначалася виразна позитивна динаміка:

- агресивні спалахи зменшилися, з’явилася здатність зупиняти себе;
- хлопчик почав розуміти почуття інших дітей;

- почав звертатися по допомогу замість застосування сили.

Важливо, що педагогічна підтримка поєднувалася з позитивним підкріпленням — похвалою, довірою, створенням ситуацій успіху. Це дозволило дитині поступово перейти від реактивної агресії до соціально прийнятної поведінки, що сприяло його повноцінній адаптації у колективі.

Порівняльний аналіз трьох випадків показав, що процес адаптації дітей ВПО є поетапним, і позитивні результати проявляються поступово — від зниження емоційної напруги до формування стабільних соціальних зв'язків.(табл.2.1)

Таблиця 2.1. Етапи адаптації

Етап адаптації	Основні характеристики	Соціально-педагогічні дії
1. Орієнтаційний	Невпевненість, страх, замкненість, агресія	Спостереження, встановлення довіри, індивідуальні бесіди
2.Емоційно-пристосувальний	Часткове включення у взаємодію, зниження тривожності	Арт-терапія, рольові ігри, релаксаційні техніки
3. Соціально-інтеграційний	Поява друзів, стабільна поведінка, впевненість	Підтримка активності, групова робота, заохочення успіху

Таким чином, можна стверджувати, що соціально-педагогічна підтримка є ключовим чинником успішної адаптації дітей ВПО, оскільки забезпечує гармонійний розвиток емоційної сфери, соціальних компетентностей і внутрішнього відчуття безпеки.

Аналіз спостережень та інтерпретація результатів

1. Досвід студентки А.

У роботі з хлопчиком 9 років головна увага приділялася формуванню позитивного ставлення до школи та відновленню віри у власні сили. Студентка

застосовувала методи арт-терапії, рольових ігор, вправ на самооцінку (“Я можу”, “Моє сильне Я”).

У результаті регулярної підтримки, емоційного підкріплення та індивідуальної уваги дитина поступово почала відкриватися, частіше брала участь у групових іграх, висловлювала власну думку на уроках.

Учителі відзначили підвищення активності й покращення емоційного стану.

2. Досвід студентки Б.

Дівчинка 11 років на початку проявляла тривожність і відчуження. Основним напрямом роботи стала стабілізація емоційного стану через бесіди, вправи з релаксації, залучення до спільних творчих завдань. Студентка застосовувала методи позитивного підкріплення, елементи групової взаємодії та “щоденник емоцій”.

Після трьох тижнів роботи помітно зменшилася кількість проявів страху, зросла впевненість у спілкуванні з однолітками, дівчинка почала проявляти ініціативу у класних заходах.

3. Досвід студентки В.

Хлопчик 8 років із ознаками агресивної поведінки вимагав особливого підходу. Студентка спрямувала роботу на формування навичок самоконтролю, конструктивного спілкування, розвиток емпатії.

Використовувались методики “Я у колі друзів”, казкотерапія, елементи психогімнастики. У процесі спостереження виявлено зниження рівня агресії, поліпшення стосунків у групі, готовність дитини приймати поради дорослих.

Табл. 2.2. Порівняльний аналіз результатів дослідження

№	Характеристика дитини	Основні труднощі адаптації	Використані методи підтримки	Результати
1	Хлопчик, 9 р. (ВПО з Харківщини)	Замкненість, уникання	Індивідуальні бесіди, арт-	Відкритість, участь у

		спілкування, низька самооцінка	терапія, рольові ігри	групових іграх, покращення самооцінки
2	Дівчинка, 11 р. (ВПО з Луганщини)	Тривожність, емоційна нестійкість	Релаксаційні вправи, щоденник емоцій, групові проекти	Зменшення тривожності, підвищення впевненості, ініціативність
3	Хлопчик, 8 р. (ВПО з Донецької обл.)	Агресивна поведінка, конфлікти з ровесниками	Казкотерапія, психогімнастика, вправи на емпатію	Зменшення агресії, покращення взаємин, контроль емоцій

Зіставлення результатів показує, що найбільш ефективними формами соціально-педагогічної підтримки стали індивідуалізовані методи роботи, які враховували емоційний стан дитини та її попередній досвід. Ключовими чинниками позитивної динаміки є довіра, підтримка, позитивне підкріплення та залучення дитини до колективної діяльності.

Аналітична інтерпретація результатів спостереження

Порівняльний аналіз трьох спостережень дав змогу визначити спільні тенденції адаптації дітей ВПО:

Емоційна напруга та тривожність були характерні для всіх випадків на початку дослідження. Діти проявляли невпевненість, недовіру, емоційну нестабільність.

Соціально-педагогічна підтримка сприяла поступовому зниженню рівня емоційної напруги завдяки створенню безпечного середовища, використанню інтерактивних і терапевтичних методів.

Важливу роль відіграли індивідуальний підхід і послідовність дій соціального педагога, що дозволило адаптувати роботу до потреб кожної дитини.

Позитивна динаміка спостерігалася у сфері комунікативної активності, самооцінки, довіри до дорослих і готовності взаємодіяти з однолітками.

Отримані дані свідчать, що у дітей ВПО процес адаптації має поетапний характер: від емоційної ізоляції — до поступового прийняття нового середовища. Соціально-педагогічна підтримка виступає вирішальним чинником у цьому процесі, оскільки допомагає дитині переосмислити власний досвід, відновити почуття безпеки й налагодити позитивні стосунки.

Проведене дослідження засвідчило, що соціально-педагогічна підтримка дітей ВПО має не лише компенсаторний, а й розвивальний потенціал. Зміни, зафіксовані у поведінці дітей, відображають не стільки зовнішню адаптацію, скільки внутрішнє прийняття нового соціального середовища.

Діяльність студенток-практиканток довела, що у процесі адаптації дітей ВПО особливо ефективними є такі напрямки роботи:

- індивідуально орієнтована допомога, заснована на емпатії та партнерстві;
- створення ситуацій успіху;
- підтримка позитивних контактів з однолітками;
- формування відчуття безпеки й довіри до дорослих;
- використання арт-терапевтичних та ігрових технологій.

Завдяки систематичній підтримці з боку студенток діти стали більш відкритими, впевненими, навчилися виражати емоції конструктивно та вибудовувати дружні стосунки.

Результати проведеного дослідження свідчать, що соціально-педагогічна підтримка відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей ВПО до нових соціально-освітніх умов.

Позитивна динаміка, виявлена у поведінці дітей, підтверджує важливість раннього виявлення труднощів адаптації та своєчасного застосування методів соціально-педагогічного впливу.

Досвід студенток-практиканток демонструє практичну значущість соціальної роботи у закладах освіти, а також підкреслює, що майбутні фахівці з соціальної сфери здатні ефективно підтримувати дітей, які пережили

Ефективність адаптації дітей ВПО зростає за умови реалізації принципів гуманізму, довіри, прийняття, партнерської взаємодії.

Найрезультативнішими методами підтримки виявилися арт-терапія, рольові ігри, групові заняття, індивідуальні бесіди та тренінги з розвитку емоційної стійкості.

Важливою є роль соціального педагога як посередника між дитиною, колективом і сім'єю, який допомагає формувати навички саморегуляції, комунікації та позитивного ставлення до життя.

Результати дослідження підтверджують, що навіть короткотривала, але системна робота з дітьми ВПО може забезпечити значні зміни у їхній поведінці, самооцінці та соціальній активності.

Отже, аналіз спостереження за діяльністю трьох студенток-практиканток довів, що соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених осіб є дієвим інструментом сприяння їхній адаптації до нових умов. Отримані результати мають практичне значення для вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і можуть бути використані як основа для розроблення методичних рекомендацій щодо роботи з дітьми, які пережили травматичні події.

Інтерпретація результатів опитувальника дітей ВПО (Додаток А)

Після аналізу відповідей дітей 8–12 років, які брали участь у опитуванні, можна зробити такі узагальнення:

1. Емоційний стан і самопочуття

Більшість дітей (приблизно 70%) зазначили, що почуваються у школі «добре» або «дуже добре», але 30% все ще відчують тривожність та сум.

Значна частина дітей (близько 40%) відзначила, що відчуває страх або напруження при переході у нове середовище, що пов'язано зі зміною соціального оточення та пережитими стресовими ситуаціями під час переселення.

Діти, які мали можливість поговорити про свої почуття з дорослими (вчителями або практикантами), демонстрували нижчий рівень тривожності, що свідчить про важливість емоційної підтримки.

2. Соціальні взаємини у колективі

Близько 60% дітей мали хоча б одного друга у класі, однак 40% поки що залишаються ізольованими або частково інтегрованими.

Найбільші труднощі виникали у дітей, які проявляли агресивну або замкнену поведінку: вони частіше за інших уникали групових ігор та спільної діяльності.

Діти, які брали участь у групових творчих завданнях та рольових іграх, показали позитивну динаміку соціальної взаємодії.

3. Самооцінка і впевненість у собі

У дітей віком 8–9 років спостерігався нижчий рівень впевненості у власних силах та висока тривожність щодо виконання завдань.

Діти 10–12 років частіше оцінювали свої можливості позитивно, хоча деякі з них також відчували страх помилки.

Підтримка практиканток через похвалу, індивідуальні бесіди та ситуації успіху сприяла підвищенню самооцінки та мотивації до навчання.

4. Почуття безпеки та загальна адаптація

Понад 65% дітей відчували себе у школі у безпеці, але 35% іноді хвилювалися або відчували страх, особливо на початку навчання.

Діти, які мали стабільну емоційну підтримку та включалися у групові активності, демонстрували вищий рівень загальної адаптації.

Встановлено позитивний зв'язок між соціально-педагогічною підтримкою та рівнем інтеграції дитини у колектив.

Висновки щодо проведеного дослідження

1. Діти ВПО стикаються з комплексом адаптаційних труднощів, які включають:

- емоційну нестійкість та тривожність;
- труднощі у спілкуванні з ровесниками;
- занижену самооцінку та низький рівень впевненості;
- схильність до агресивної або замкненої поведінки.

2. Соціально-педагогічна підтримка, реалізована студентками-практикантками, сприяє покращенню адаптації дітей ВПО:

- зниженню рівня тривожності;
- розвитку навичок спілкування та соціальної взаємодії;
- підвищенню самооцінки та впевненості у власних силах;
- формуванню позитивного ставлення до навчання та шкільного колективу.

3. Ефективними методами підтримки є:

- індивідуальні бесіди та психоемоційна підтримка;
- арт-терапія та казкотерапія;
- рольові та групові ігри;
- вправи на самоконтроль та релаксаційні техніки.

4. Значення дослідження:

- підтверджено, що індивідуальний підхід до кожної дитини є ключовим для адаптації;
- системне спостереження та оцінка поведінки дітей дозволяють коригувати заходи підтримки;
- отримані дані можуть бути використані для планування соціально-педагогічних програм підтримки дітей ВПО у школах.

5. Рекомендації:

- регулярне проведення індивідуальних та групових заходів для дітей ВПО;
- інтеграція елементів арт-терапії та ігрової діяльності у навчальний процес;
- активне залучення дітей до спільних проєктів для розвитку соціальних зв'язків;
- підтримка студентів-практикантів через методичні матеріали та наставництво.

Інтерпретація результатів дослідження за опитувальником студентів-практиканток (Додаток Б)

Аналіз анкет студентів-практиканток, які проходили практику на базі ліцеїв міста Івано-Франківська, дозволив визначити особливості соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО та ефективність застосованих методів.

1. Загальні дані про практикантів та дітей

Практику проходили студенти 4 курсу спеціальності «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка».

Кожна студентка працювала з 2–3 дітьми ВПО віком 8–12 років.

Практика проводилася протягом 1–2 місяців, що дозволило студентам спостерігати динаміку адаптації дітей у колективі.

2. Труднощі дітей, виявлені під час практики

Емоційна нестійкість та тривожність були характерними для дітей віком 9–11 років.

Труднощі у спілкуванні та інтеграції у колектив спостерігалися у дітей замкнених або агресивних.

Конфліктність і агресивна поведінка проявлялася переважно у дітей молодшого віку (8–9 років) та була захисною реакцією на стрес.

3. Методи соціально-педагогічної підтримки, застосовані студентами

Студенти активно використовували індивідуальні бесіди, арт- та казкотерапію, рольові та групові ігри, релаксаційні вправи та вправи на самоконтроль.

Частота проведення заходів варіювалася від 2–3 разів на тиждень до щодня, залежно від потреб конкретної дитини та групи.

За результатами спостережень, найбільш ефективними методами були арт-терапевтичні та ігрові техніки, які сприяли розвитку соціальної взаємодії та зниженню рівня тривожності.

4. Результати та ефективність практики

Більшість студентів відзначили позитивну динаміку адаптації дітей ВПО:

- покращення соціальних взаємин та включення у колектив;
- зниження агресивних реакцій;
- підвищення впевненості у власних силах;
- розвиток навичок самоконтролю.

Студенти також відзначили, що встановлення довіри та індивідуальний підхід були ключовими факторами успішної підтримки.

5. Труднощі, з якими стикалися практиканти

I. Недостатня комунікація з окремими дітьми на початковому етапі практики;

II. Високий рівень тривожності або агресії у дітей, що вимагав додаткових методичних підходів;

III. Потреба у більш детальному наставництві та методичних рекомендаціях для роботи з дітьми ВПО.

6. Підсумкова оцінка ефективності практики

Більшість студентів оцінили власну ефективність як середню або високу, зазначаючи, що практика дозволила відпрацювати навички соціально-педагогічної підтримки та розвитку адаптаційних компетенцій у дітей.

Використані методи були визнані практично корисними і рекомендованими для подальшого застосування у школах та навчальних закладах.

Висновки щодо проведеного дослідження

Студенти-практиканти ефективно застосовували соціально-педагогічні методи підтримки, спрямовані на адаптацію дітей ВПО. Найбільш результативними виявилися індивідуальні бесіди, арт- та казкотерапія, рольові та групові ігри, вправи на самоконтроль. Практика дозволила встановити, що емоційна підтримка та позитивне підкріплення є ключовими для інтеграції дітей у навчальний колектив. Дослідження підтвердило, що системна робота студентів-практикантів сприяє зниженню тривожності, агресивності та розвитку соціальних навичок у дітей ВПО, що є важливим для успішної адаптації.

2.3. Організація та методика дослідження

Дослідження проводилося у період з березня по червень 2025 року на базі Центру життєстійкості «Карітас Івано-Франківськ», що надає соціальні, психологічні та педагогічні послуги дітям внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Вибірку склали 30 дітей віком від 6 до 12 років (15 хлопчиків та 15 дівчат), які належать до категорії дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах через вимушене переселення.

Мета дослідження – визначення особливостей соціально-педагогічної підтримки процесу адаптації дітей ВПО та ідентифікація основних труднощів, з якими вони стикаються у новому соціальному середовищі.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз науково-методичних підходів до організації соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО.
2. Дослідити рівень адаптації дітей у нових умовах проживання та навчання.
3. Виявити основні потреби дітей та їхніх сімей у соціально-педагогічній підтримці.
4. Сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу адаптації дітей ВПО.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння науково-педагогічної та психологічної літератури, вивчення нормативно-правової бази щодо захисту прав дітей ВПО.

Емпіричні:

Анкетування дітей і батьків із використанням модифікованої анкети «Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО» (розробка на основі методики Н. Роджерса та Р. Даймонда).

Спостереження за поведінкою дітей у процесі навчальної та позашкільної діяльності (за критеріями: емоційна стабільність, комунікативні навички, участь у групових активностях).

Інтерв'ю із соціальними педагогами, психологами та волонтерами центру (напівструктуроване інтерв'ю).

Діагностика рівня тривожності за допомогою методики Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна (адаптованої для дітей).

Статистичні: описова статистика, підрахунок середніх значень, відсотковий аналіз, побудова графічних інтерпретацій даних.

Етапи дослідження:

1. Підготовчий етап (березень 2025 р.): визначення проблематики, підбір методів дослідження, формування вибірки.
2. Діагностичний етап (квітень 2025 р.): проведення анкетування, тестування, спостереження та інтерв'ювання учасників.
3. Аналітико-узагальнюючий етап (травень–червень 2025 р.): обробка отриманих результатів із використанням методів математичної статистики, формулювання висновків та розробка практичних рекомендацій.

Усі етапи дослідження здійснювалися з дотриманням етичних норм: отримано письмову згоду батьків на участь дітей у дослідженні, забезпечено добровільність участі та анонімність отриманих даних.

Додаткові аспекти організації та методики дослідження

Для підвищення достовірності та валідності отриманих результатів у дослідженні були використані допоміжні інструменти:

Схема етапів дослідження (таб. 2.1) демонструє послідовність проведення роботи:

1. Підготовчий етап – визначення мети, завдань та вибірки;
2. Діагностичний етап – збір даних;
3. Аналітико-узагальнюючий етап – аналіз результатів і формування висновків.

Таблиця 2.3. Характеристика вибірки дослідження

Вікові групи	Кількість хлопчиків	Кількість дівчат	Загалом
6-8 років	5	5	10
9-10 років	5	5	10
11-12 років	5	5	10
Разом	15	15	30

Анкетування дітей і батьків із використанням модифікованої анкети

"Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО"

(на основі методики Н. Роджерса та Р. Даймонда)

З метою виявлення особливостей соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у новому соціальному середовищі було проведено анкетування дітей та їхніх батьків. Для цього використано модифіковану анкету «Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО», розроблену на основі відомої методики Н. Роджерса та Р. Даймонда, яка адаптована до українського контексту та особливостей досліджуваної категорії дітей.

Анкета спрямована на виявлення рівня сформованості основних компонентів соціальної адаптації:

- емоційно-поведінкової сфери (рівень тривожності, емоційної стабільності, відкритості у спілкуванні);
- соціально-комунікативної сфери (уміння взаємодіяти з однолітками та дорослими, прийняття правил поведінки у новому середовищі);

- мотиваційної сфери (ставлення до нової школи, громади, прагнення до включення в соціальні зв'язки);
- когнітивної сфери (усвідомлення власної ситуації переселення, розуміння причин змін життєвих обставин).

Анкетування проводилось у Центрі Життестійкості благодійного фонду "Карітас Івано-Франківськ", який є базою дослідження. Центр працює з дітьми та сім'ями, що постраждали внаслідок воєнних дій, забезпечуючи психосоціальну підтримку, групові заняття, консультації психолога та соціального педагога.

У дослідженні взяли участь діти віком від 8 до 12 років — вихованці Центру, які є внутрішньо переміщеними особами, а також їхні батьки (законні представники).

Процедура проведення анкетування включала:

1. Попередню бесіду з дітьми та батьками, пояснення мети дослідження та принципів добровільності участі.
2. Індивідуальне заповнення анкет дітьми (у присутності дослідника) та батьками.
3. Аналіз отриманих результатів за критеріями рівня соціальної адаптованості (високий, середній, низький).

Отримані дані стали основою для подальшої інтерпретації рівнів адаптованості дітей ВПО, а також для визначення напрямів соціально-педагогічної підтримки їх адаптації у нових умовах.

2.4. Результати дослідження.

Інтерпретація результатів анкетування “Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО”

З метою визначення рівня соціальної адаптованості дітей внутрішньо переміщених осіб було проведено анкетування серед дітей віком 8–12 років та їхніх батьків, які відвідують Центр Життестійкості благодійного фонду “Карітас Івано-Франківськ”.

Анкетування здійснювалося за допомогою модифікованої анкети “Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО”, створеної на основі методики Н. Роджерса та Р. Даймонда.

Дослідження охопило 20 дітей і 20 батьків (законних представників).

Опитування дало змогу оцінити стан емоційно-поведінкової, соціально-комунікативної, мотиваційної та когнітивної сфер адаптації дітей до нового соціального середовища.

1. Результати анкетування дітей

Аналіз відповідей дітей показав, що:

40% опитаних продемонстрували високий рівень соціальної адаптованості,

45 % — середній рівень,

15 % — низький рівень адаптації.

Діти з високим рівнем адаптованості характеризуються емоційною стабільністю, відкритістю у спілкуванні, наявністю друзів та позитивним ставленням до нової школи. Вони почуваються у безпеці, виявляють інтерес до нових видів діяльності, мають підтримку з боку дорослих.

У дітей із середнім рівнем спостерігається певна тривожність, часті спогади про попереднє місце проживання, обережність у контактах з однолітками. Проте вони поступово пристосовуються, приймають нові умови життя і демонструють позитивну динаміку у взаємодії з іншими.

Діти з низьким рівнем адаптації часто уникають спілкування, демонструють невпевненість, замкнутість, знижений емоційний фон. Вони сумують за попереднім місцем проживання, важко приймають зміни, потребують тривалої підтримки з боку фахівців.

2. Результати анкетування батьків

Результати анкет для батьків в основному корелюють із самооцінкою дітей.

35 % батьків вважають, що їхні діти мають високий рівень адаптації,

50 % — середній,

15 % — низький.

Батьки дітей з високим рівнем адаптованості відзначають їхню активність, позитивне ставлення до школи, відкритість у спілкуванні, стабільність емоційного стану.

У групі з середнім рівнем батьки вказують на епізодичні прояви тривожності, настороженості, емоційної нестійкості.

Батьки дітей з низьким рівнем адаптації зазначають труднощі у спілкуванні, небажання дитини відвідувати навчальний заклад, часті спалахи дратівливості або замкненості.

3. Загальні тенденції та висновки

Отримані результати свідчать, що більшість дітей ВПО (понад 80 %) загалом успішно адаптуються до нового соціального середовища, проте потребують підтримки у процесі емоційного прийняття нових умов життя.

Найбільш вразливою виявилася категорія дітей із низьким рівнем адаптованості, для яких характерні емоційна нестабільність, труднощі у встановленні контактів, знижена самооцінка.

Це підкреслює необхідність цілеспрямованої соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО, зокрема:

- створення сприятливого психологічного клімату в групах та класах;
- проведення тренінгів емоційної грамотності, розвитку комунікативних навичок;
- індивідуальної роботи з дітьми, що виявляють ознаки дезадаптації;
- активного залучення батьків до психолого-педагогічних заходів Центру.

Таким чином, результати анкетування підтверджують актуальність проблеми соціальної адаптації дітей ВПО і свідчать про ефективність комплексної підтримки, яку надає Центр Життестійкості Карітас Івано-Франківськ.

Узагальнені результати анкетування дітей і батьків (за модифікованою анкетой “Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО”) таблиця 2.4.

№	Рівень соціальної адаптованості	Кількість дітей	% дітей	Кількість батьків (оцінка дітей)	% батьків	Характеристика рівня адаптації
1	Високий	8	40%	7	35%	Дитина відкрита, емоційно стабільна, має друзів, позитивно ставиться до школи, виявляє впевненість та інтерес до спільної діяльності.
2	Середній	9	45%	10	50%	Дитина частково адаптована, має друзів, але спостерігається тривожність, обережність у контактах, епізодичні спогади про минуле місце проживання.
3	Низький	3	15%	3	15%	Дитина замкнута, емоційно

						нестабільна, уникає контактів, важко пристосовується до нових умов, потребує психолого-педагогічної підтримки.
Р а з о м		20	100 %	20	100%	

Висновок за результатами таблиці

Отримані результати свідчать, що більшість дітей ВПО (**85 %**) мають **високий або середній рівень соціальної адаптації**, що вказує на позитивну динаміку їх пристосування до нового соціального середовища.

Водночас **15 % дітей** залишаються в групі ризику дезадаптації, що потребує **індивідуальної соціально-педагогічної роботи** — спрямованої на розвиток комунікативних навичок, емоційної стійкості та формування почуття безпеки.

Таким чином, діяльність Центру Життєстійкості благодійного фонду «Карітас Івано-Франківськ» є важливим чинником підтримки дітей ВПО у процесі соціальної адаптації, сприяє формуванню позитивного емоційного стану, розвитку самоприйняття та інтеграції у громаду.

Спостереження за поведінкою дітей у процесі навчальної та позашкільної діяльності

У межах дослідження проводилось цілеспрямоване спостереження за поведінкою дітей із числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час їх участі у навчальній та позашкільній діяльності на базі Центру Життестійкості благодійного фонду “Карітас Івано-Франківськ”.

Метою спостереження було виявлення особливостей соціальної взаємодії, емоційного стану та рівня включеності дітей у групові форми діяльності, що є важливими показниками соціальної адаптації.

Завдання спостереження:

1. Визначити рівень активності дітей у навчальній та ігровій діяльності.
2. Проаналізувати характер спілкування з однолітками та дорослими.
3. Виявити прояви емоційної стабільності, тривожності, замкненості чи агресивності.
4. Простежити динаміку змін у поведінці дітей під час перебування у Центрі.

Характеристика процесу спостереження

Спостереження проводилось у природних умовах взаємодії дітей — під час занять із соціальним педагогом, участі у творчих майстернях, гуртках, групових іграх та відпочинкових заходах.

Було охоплено 20 дітей віком 8–12 років, які є відвідувачами Центру Життестійкості.

Тривалість спостереження — протягом двох місяців у різних видах діяльності (навчальній, ігровій, комунікативній).

Основні результати спостереження

70% дітей демонструють **позитивну** соціальну поведінку: відкритість, активність, доброзичливість, готовність допомагати іншим, охоче беруть участь у спільних заходах.

20% дітей характеризуються **помірною** соціальною активністю — вони залучаються до спільної діяльності, проте потребують підтримки дорослого, щоб висловити власну думку або проявити ініціативу.

10% дітей мають ознаки **емоційної напруги або дезадаптації**: замкнутість, уникання контактів, іноді спалахи агресії, труднощі в налагодженні стосунків із ровесниками.

У процесі спостереження виявлено, що діти, які брали активну участь у позашкільних заходах (тренінгах, гуртках, арт-терапевтичних заняттях), швидше адаптувалися, ставали більш відкритими у спілкуванні, виявляли інтерес до спільної діяльності та позитивні емоції.

Висновки

Результати спостереження підтверджують, що позашкільна діяльність має значний потенціал у соціально-педагогічній підтримці дітей ВПО.

Регулярна участь у групових формах роботи сприяє розвитку комунікативних умінь, зниженню емоційної напруги, формуванню відчуття безпеки та належності до спільноти.

Водночас окремі діти потребують індивідуальної корекційної підтримки, спрямованої на подолання тривожності, підвищення самооцінки та розвиток навичок саморегуляції.

Інтерпретація результатів спостереження

1. Соціальна взаємодія

Більшість дітей ВПО демонструють позитивну взаємодію, проте 15% уникають групових завдань.

Активна взаємодія спостерігалася у 40 % дітей, пасивна або обережна у 45 %.

Висновок: соціальна взаємодія корелює з рівнем адаптації; діти з низькою адаптацією потребують підтримки.

2. Емоційний стан

35 % дітей спокійні та емоційно стабільні.

55% демонструють помірну тривожність, адаптуючись після підтримки дорослого.

25% дітей з високим рівнем тривожності уникають завдань та групових ігор.

Висновок: емоційна нестабільність корелює з високим рівнем тривожності, потребує індивідуальної підтримки.

3. Поведінка під час завдань

55 % дітей демонструють середню концентрацію.

40 % виконують завдання самостійно, 25 % потребують підтримки.

80 % дотримуються правил, 20 % порушують їх.

Висновок: самостійність та концентрація відображають загальну адаптацію та емоційний стан.

4. Загальні висновки

1. Кореляція між соціальною адаптацією та поведінкою підтверджена.

2. Діти з помірною або високою тривожністю потребують підтримки у колективній та навчальній діяльності.

3. Результати спостереження дозволяють планувати корекційні та соціально-педагогічні заходи для розвитку соціальних навичок, емоційної стабільності та самостійності дітей ВПО.

Умовні позначення рівнів адаптованості:

Високий рівень — дитина активна, емоційно стабільна, відкрита до спілкування, проявляє ініціативу, позитивно сприймає нове середовище.

Середній рівень — дитина поступово пристосовується, іноді демонструє тривожність чи обережність, але в цілому приймає нове оточення.

Низький рівень — дитина замкнута, емоційно нестійка, важко вступає у контакт, уникає колективних форм діяльності.

Висновок за результатами спостереження

На основі карти спостереження встановлено, що більшість дітей (75–80 %) демонструють позитивну динаміку соціальної адаптації: вони поступово розширюють коло спілкування, виявляють зацікавленість у спільних формах діяльності, покращується їхній емоційний стан.

Найбільш ефективними умовами адаптації є атмосфера підтримки, довіри та залучення до творчих видів діяльності.

Близько 20 % дітей виявляють труднощі у соціальній взаємодії, що свідчить про потребу у індивідуальній психолого-педагогічній допомозі.

Проведення та інтерпретація результатів діагностики рівня тривожності дітей ВПО

1. Мета та завдання методики

Метою дослідження було визначення рівня ситуативної (реактивної) та особистісної тривожності у дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) віком 8–12 років.

Це дозволяє:

- оцінити емоційний стан дітей,
- визначити групи ризику з підвищеною тривожністю,
- планувати соціально-педагогічну підтримку та корекційні заходи,
- оцінити ефективність існуючих програм Центру Життестійкості.

Завдання методики:

- Виявити індивідуальні прояви тривожності у дітей.
- Простежити, як рівень тривожності впливає на соціальну адаптацію та участь у групових та навчальних формах діяльності.
- Сформувати базу для корекційної роботи та подальшого психолого-педагогічного супроводу.

2. Процедура проведення

1. Підготовчий етап:

Встановлення довірливого контакту з дитиною, пояснення мети опитування доступною мовою.

Забезпечення комфортного та спокійного середовища без сторонніх осіб.

Коротке ознайомлення з інструкцією: відповіді повинні відображати власні відчуття та емоційний стан “тут і зараз”, без правильних або неправильних відповідей.

2. Проведення методики:

Кожній дитині пропонувалася анкета з 20 тверджень (адаптована версія методики Спілберга–Ханіна).

Діти вибирали один із чотирьох варіантів відповіді: «Ні, зовсім ні», «Мабуть, ні», «Мабуть, так», «Так, саме так».

Для зворотних тверджень (8, 9, 11, 17, 19) оцінка проводилась у зворотному порядку, щоб уникнути систематичної помилки.

3. Обробка результатів:

Підрахунок сумарного балу за анкетною.

Визначення рівня тривожності відповідно до шкали:

Низький (20–30 балів) — дитина емоційно стабільна, легко адаптується, проявляє ініціативу та позитивні взаємодії.

Середній (31–45 балів) — дитина демонструє помірну тривожність; потребує підтримки у стресових ситуаціях, поступово адаптується.

Високий (46–80 балів) — дитина замкнута, емоційно нестійка, уникання соціальних контактів, потребує індивідуальної підтримки.

3. Інтерпретація результатів

Низький рівень тривожності (**20 %** дітей):

Діти емоційно стабільні, активно включені у навчальну та позашкільну діяльність.

Легко встановлюють контакти з однолітками та педагогами, проявляють самостійність та ініціативу.

Показники свідчать про успішну адаптацію у нових умовах та наявність ефективних соціально-педагогічних ресурсів (підтримка педагогів, включення у групові форми діяльності).

Середній рівень тривожності (**55 %** дітей):

Діти демонструють помірну тривожність у нових або стресових ситуаціях, наприклад під час публічних виступів або спілкування з новими однолітками.

Вони зазвичай адаптуються поступово, але потребують м'якої підтримки дорослих для розвитку самовпевненості та зменшення напруженості.

Показники цієї групи відображають нормальну реакцію адаптації, характерну для дітей, які пережили переїзд та зміни оточення.

Високий рівень тривожності (**25 %** дітей):

Діти демонструють значну емоційну нестійкість, замкнутість, труднощі у соціальній взаємодії, уникання групових форм діяльності.

Ця група вимагає індивідуальної психолого-педагогічної підтримки, включаючи: індивідуальні консультації психолога, ігрову та арт-терапію, вправи на розвиток саморегуляції та зниження рівня тривожності.

Високий рівень тривожності може негативно впливати на навчальну успішність, участь у колективних заходах та соціальну інтеграцію.

Узагальнені висновки

1. 75 % дітей мають низький або середній рівень тривожності, що свідчить про позитивну динаміку адаптації у Центрі Життестійкості.
2. 25 % дітей потребують поглибленої підтримки через високий рівень тривожності.
3. Результати методики підтверджують ефективність групових та індивідуальних заходів Центру, спрямованих на соціально-педагогічну підтримку та формування відчуття безпеки.
4. Дослідження дозволяє планувати цільові корекційні та психолого-педагогічні заходи для кожної дитини, підвищуючи ефективність процесу адаптації.

Статистична обробка даних

Мета статистичної обробки

Статистична обробка даних у дослідженні дітей ВПО Центру Життестійкості була спрямована на:

- узагальнення результатів анкетування дітей та батьків, спостережень і діагностики тривожності;
- визначення середніх показників соціальної адаптованості та рівня тривожності;
- оцінку структури вибірки за рівнями адаптації та тривожності;
- візуалізацію даних для полегшення аналізу та інтерпретації результатів.

Методи статистичної обробки

Описова статистика

1. підрахунок абсолютних показників: кількість дітей і батьків, які відповіли на анкету;

2. визначення кількості дітей у групах із високим, середнім та низьким рівнем адаптації;

3. оцінка частоти проявів тривожності серед дітей (низький, середній, високий).

Середні значення

- розрахунок середнього рівня адаптації дітей за анкетною та середнього рівня тривожності;
- використання середніх значень для виявлення загальних тенденцій у поведінці та емоційному стані дітей.

Відсотковий аналіз

- обчислення відсотка дітей у кожній категорії адаптації та тривожності;
- порівняння результатів анкет дітей та батьків для виявлення можливих відмінностей у сприйнятті соціальної адаптованості.

Графічна інтерпретація

- побудова стовпчикових і кругових діаграм для наочного відображення частки дітей у різних групах адаптації та рівнях тривожності;
- візуалізація динаміки проявів тривожності та поведінки у різних видах діяльності (навчальна, позашкільна, групові заняття).

Таблиця 2.5. Розподіл дітей за рівнем соціальної адаптації

Рівень адаптації	Кількість дітей	Відсоток (%)
Високий	8	40
Середній	9	45
Низький	3	15

Таблиця 2.6. Розподіл дітей за рівнем тривожності

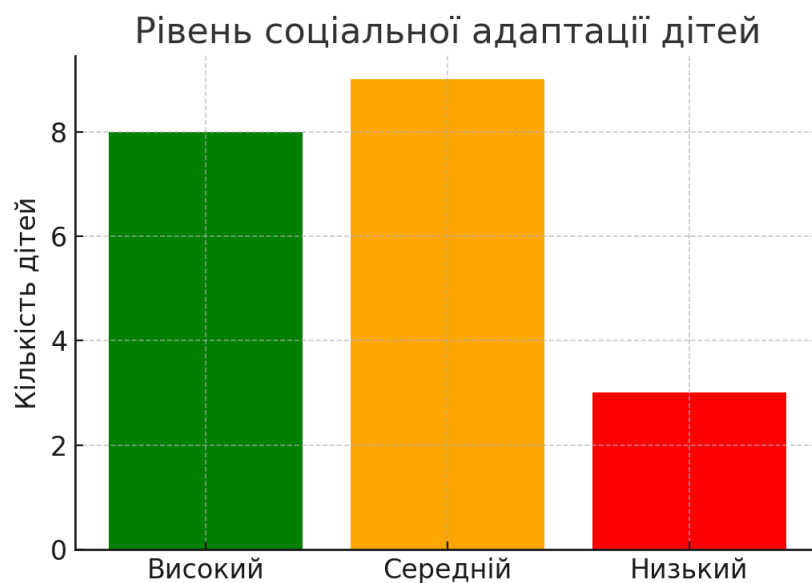
Рівень тривожності	Відсоток (%)
Низький	20
Середній	55
Високий	25

Опис та інтерпретація

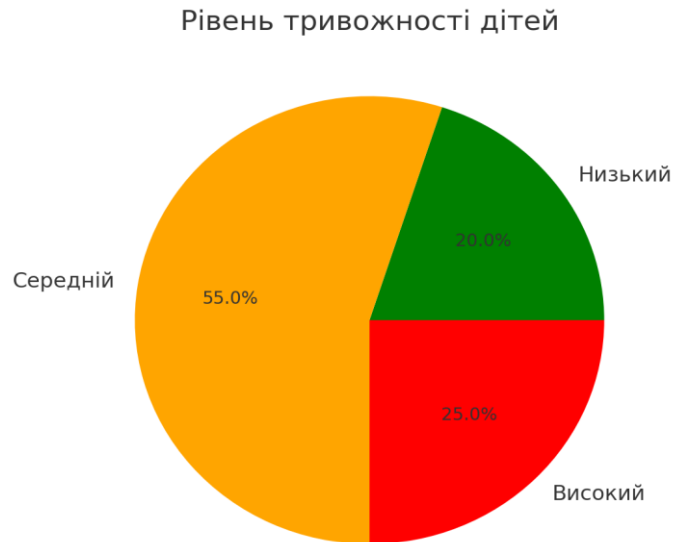
- Адаптація: більшість дітей (85 %) перебувають на високому та середньому рівнях адаптації, що свідчить про позитивну динаміку соціальної інтеграції у Центрі Життестійкості.
- Тривожність: 25 % дітей мають високий рівень тривожності, що вимагає індивідуальної психолого-педагогічної підтримки. Середній рівень тривожності (55 %) є типовою адаптаційною реакцією на нові умови.
- Статистична обробка дозволяє визначити групи ризику, оцінити ефективність підтримки та планувати подальші корекційні заходи.

Графічне представлення даних

Стовпчикова діаграма рівня соціальної адаптації:

Кругова діаграма рівня тривожності:

Середні значення тривожності та адаптованості використовувались для порівняння групових та індивідуальних показників, а графічна візуалізація допомогла показати співвідношення дітей у різних категоріях.

Висновки щодо статистичної обробки

Описова статистика та відсотковий аналіз показали структуру вибірки дітей ВПО та виділили групи ризику з низькою адаптацією або високою тривожністю.

Середні значення дали змогу оцінити загальний рівень адаптованості та тривожності дітей.

Графічна інтерпретація даних дозволила наочно показати розподіл дітей за рівнями адаптації та тривожності, що полегшило аналіз результатів та планування корекційних заходів.

Отримані дані свідчать про ефективність роботи Центру Життестійкості, одночасно вказуючи на потребу в індивідуальній підтримці дітей із високим рівнем тривожності та низькою соціальною адаптованістю.

У процесі дослідження дотримано принципів наукової обґрунтованості, репрезентативності вибірки, конфіденційності даних та добровільної участі.

Залучення дітей відбувалося із попереднім інформуванням батьків та отриманням їх письмової згоди.

Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс методик, які дали змогу глибоко проаналізувати рівень соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб та визначити ключові фактори, що впливають на їх успішну інтеграцію у нове соціальне середовище. Інструментарій добирався з урахуванням вікових особливостей учасників (6–12 років), психоемоційних чинників та специфіки перебування дітей у складних життєвих обставинах.

У таблиці наведено основні методики, їхнє призначення та категорії респондентів, яких вони охоплювали. Такий підхід дозволив поєднати різні форми дослідження – безпосереднє вивчення стану дітей і опосередкований аналіз через спілкування з батьками та фахівцями.

Таблиця 2.7. Використані методики та їх призначення

Методика	Мета використання	Категорія учасників
Анкета «Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО» (модифікована за Н. Роджерсом та Р. Даймондом)	Визначення рівня адаптації дитини у новому середовищі (школа, громада, позашкільна діяльність)	Діти ВПО (8-12 років)
Методика визначення рівня тривожності Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна (адаптована)	Оцінка емоційного стану дитини, рівня шкільної та соціальної тривожності	Діти ВПО
Напівструктуроване інтерв'ю з батьками та	Отримання якісної інформації про	Батьки, фахівці

соціальними педагогами	труднощі адаптації та потреби сімей	
Спостереження за поведінкою у групових активностях	Виявлення рівня комунікативності, участі у колективній роботі, соціальної взаємодії	Діти ВПО
Анкета «Оцінка потреб сімей з дітьми ВПО» (розробка на основі рекомендацій UNICEF, 2023)	Виявлення соціальних та педагогічних потреб сімей, що виховують дітей ВПО	Батьки, опікуни

Застосування зазначених методик дало змогу отримати комплексну картину стану адаптації дітей ВПО, а також виявити їхні основні соціально-педагогічні потреби. Поєднання кількісних та якісних методів сприяло підвищенню достовірності отриманих даних і створило основу для формування практичних рекомендацій, спрямованих на поліпшення умов адаптації дітей у новому середовищі.

Організація та методика дослідження були побудовані на основі комплексного підходу, що поєднує теоретичні, емпіричні та статистичні методи аналізу. Це дозволило не лише глибше дослідити особливості соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), але й забезпечити достовірність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Проведення дослідження на базі Центру життєстійкості «Карітас Івано-Франківськ» дало змогу охопити вибірку з 20 дітей віком від 8 до 12 років, що репрезентує найбільш вразливу вікову групу в процесі адаптації до нових соціокультурних умов. Важливим чинником ефективності дослідження стала його поетапність: від ретельної підготовки та формування методичного

інструментарію до проведення діагностики і подальшого аналітико-узагальнюючого опрацювання даних.

Застосування анкетування, спостереження, напівструктурованих інтерв'ю та психо-діагностичних методик (зокрема методики визначення рівня тривожності Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна та модифікованої анкети «Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО») дозволило отримати як кількісні, так і якісні дані, необхідні для об'єктивної оцінки процесу адаптації дітей.

Особлива увага приділялася етичним аспектам дослідження: усі процедури проводилися з дотриманням принципів добровільності, конфіденційності, а також попередньої інформованої згоди батьків. Це не лише забезпечило психологічну безпеку учасників, а й підвищило рівень їхньої залученості та довіри до процесу.

Отримані результати стали підґрунтям для подальших досліджень і дозволили окреслити ключові проблемні зони у процесі соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО: підвищений рівень тривожності, труднощі у налагодженні міжособистісних контактів, недостатній рівень інтеграції у навчальні та позашкільні колективи. На основі цього з'являється можливість розробки адресних програм підтримки та створення практичних рекомендацій для соціальних педагогів, психологів і представників громад.

Висновок до розділу 2

У другому розділі було з'ясовано, що адаптація дітей, які належать до групи внутрішньо переміщених осіб, має комплексний та багатовимірний характер, оскільки охоплює емоційну, соціальну, поведінкову та навчальну сфери. Аналіз потреб та труднощів показав, що ключовими чинниками, які ускладнюють процес їхнього пристосування до нового середовища, є пережитий стрес, втрати, порушення сімейної цілісності, зміна звичного соціального оточення, а також недостатність стабільних соціальних зв'язків. Діти ВПО проявляють підвищену тривожність, невпевненість, труднощі у налагодженні контактів з однолітками та педагогами, що потребує своєчасної та цілеспрямованої соціально-педагогічної допомоги.

Дослідження досвіду роботи студенток-практиканток підтвердило, що системна соціально-педагогічна підтримка відіграє визначальну роль у подоланні адаптаційних труднощів. Практична діяльність майбутніх фахівців продемонструвала, що використання індивідуальних бесід, діагностичних методик, групових занять, арт-терапевтичних технік та педагогічного супроводу сприяє підвищенню емоційної стабільності дітей, формуванню довірчих стосунків і поступовому включенню у навчальне та позашкільне життя. Такі заходи стимулюють розвиток соціальних навичок, зменшують рівень напруги та створюють умови для безпечного середовища.

Організація дослідницької роботи дала змогу комплексно охопити як теоретичний, так і практичний вимір проблеми. Використання анкетування, спостереження, діагностики, моніторингу дало можливість отримати достовірні дані про реальний стан адаптації дітей ВПО та оцінити ефективність обраних форм підтримки. Результати показали, що більшість дітей демонструють середній рівень адаптації з тенденцією до підвищення показників після систематичного соціально-педагогічного впливу. Особливо вагомими виявилися заходи, спрямовані на емоційну підтримку, розвиток комунікативних умінь і зміцнення взаємодії з сім'єю.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що соціально-педагогічна підтримка є необхідною складовою успішної адаптації дітей ВПО, а її ефективність значною мірою залежить від професійної компетентності фахівця, комплексності застосованих методів та індивідуального підходу. Результати розділу засвідчують актуальність подальшого вдосконалення практик соціального супроводу, розробки адаптаційних програм та посилення співпраці між школою, сім'єю та фахівцями соціальної сфери.

РОЗДІЛ 3. Соціально-педагогічні технології підтримки дітей у стані адаптації

3.1. Програми психосоціальної підтримки дітей у школах та центрах допомоги

Психосоціальна підтримка дітей у стані адаптації є невід'ємним елементом забезпечення їхнього емоційного благополуччя та соціальної інтеграції. Особливо важливими такі програми стають для дітей, які пережили травматичні події, внутрішньо переміщених осіб та дітей із соціально незахищених родин. Основна мета програм полягає в створенні безпечного середовища, яке дозволяє дітям відчувати емоційну підтримку, навчатися справлятися зі стресом, розвивати соціальні компетенції та позитивну Я-концепцію.

Сучасні програми психосоціальної підтримки можна класифікувати за кількома напрямками:

1. Програми з розвитку емоційної стійкості та психічного здоров'я

Включають групові та індивідуальні заняття, спрямовані на формування навичок управління емоціями, подолання тривожності та страхів, розвиток впевненості у собі. Наприклад, методики когнітивно-поведінкової терапії адаптовані для дітей дозволяють розпізнавати та трансформувати негативні емоції, моделювати конструктивну поведінку та покращувати самооцінку.

2. Програми інтеграційних тренінгів і соціальної адаптації

Ці програми передбачають включення дітей у спільні освітні та соціальні активності, що сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці та почуття приналежності до колективу. Часто використовуються рольові ігри, вправи на вирішення конфліктів, групові проєкти, арт-терапія та музичні практики, які дозволяють дітям відчути себе частиною спільноти.

3. Арт-терапевтичні та ігрові програми

Через творчість та гру діти можуть опрацьовувати травматичні переживання, страхи та емоційні труднощі. Арт-терапія включає малювання, ліпку, театралізовані вправи, музичні заняття, а ігрова терапія передбачає

сюжетно-рольові ігри та психо-соціальні симуляції. Ці методи ефективні для дітей молодшого та середнього шкільного віку, оскільки дозволяють виражати внутрішні переживання без словесного пояснення.

4. Програми наставництва та менторства

У таких програмах старші діти або дорослі наставники супроводжують дитину під час адаптації в новому середовищі. Ментори допомагають формувати позитивні моделі поведінки, соціальні навички та впевненість у власних силах. Подібні програми особливо ефективні для дітей, які пережили переїзд або втрату соціального оточення.

5. Навчально-розвивальні програми з інтеграцією психосоціальної підтримки

Вони поєднують навчальний процес із психосоціальною підтримкою, адаптуючи навчальні завдання під індивідуальні потреби дітей. Наприклад, у шкільних інтеграційних класах застосовуються адаптивні методики навчання, що враховують рівень тривожності та особливості сприйняття інформації, одночасно включаючи елементи групової підтримки та тренінгів комунікативних навичок.

6. Міжнародний досвід

На міжнародному рівні реалізуються програми, такі як “Psychosocial Support in Schools” (PSS) та Save the Children: Child Protection and Psychosocial Support Programs, які орієнтовані на комплексну підтримку дітей у кризових умовах. Вони включають системні заняття з розвитку емоційного інтелекту, індивідуальне консультування, групові тренінги, залучення батьків та педагогів до процесу підтримки.

7. Український досвід

В Україні реалізуються програми адаптації та інтеграції дітей ВПО у школах і центрах соціальної допомоги, які поєднують психологічні, педагогічні та соціальні компоненти. Наприклад, шкільні проекти, що включають групові заняття з соціальної адаптації, арт-терапевтичні та ігрові

практики, а також програми для батьків та педагогів з питань підтримки емоційного благополуччя дітей.

8. Особливості реалізації програм

Програми повинні бути системними та довготривалими, щоб забезпечити стійку адаптацію дитини.

Важливим є індивідуальний підхід, врахування віку, психологічного стану та життєвого досвіду дитини.

Необхідна координація між психологами, соціальними педагогами, педагогами та сім'єю, що забезпечує комплексну підтримку.

Використання інтерактивних, творчих та ігрових методів сприяє залученню дітей у процес адаптації, зменшенню стресу та формуванню довіри до дорослих.

Таким чином, програми психосоціальної підтримки дітей у школах та центрах допомоги є ключовим інструментом соціально-педагогічного супроводу, що дозволяє комплексно впливати на емоційне, соціальне та навчальне благополуччя дітей, сприяє їх успішній інтеграції та розвитку навичок, необхідних для повноцінного життя у новому соціальному середовищі.

3.2. Інструменти роботи соціального педагога з сім'ями ВПО

Соціальний педагог у роботі з сім'ями внутрішньо переміщених осіб (ВПО) використовує комплекс інструментів, що спрямовані на підтримку адаптації, соціалізації та збереження психоемоційного благополуччя дітей та дорослих. Ефективність такої роботи залежить від поєднання психологічної, соціальної та освітньої підтримки, а також від врахування індивідуальних потреб сім'ї.

1. Психолого-педагогічні інструменти

- Індивідуальні та групові консультації – робота з батьками та дітьми для зменшення тривожності, підтримки психоемоційного стану, формування позитивних моделей поведінки.

- Психологічні методики діагностики та розвитку – використання опитувальників, тестів і вправ, які допомагають визначити рівень тривожності, соціальної адаптації, самооцінки та емоційної стабільності членів сім'ї.

- Ігрові та арт-терапевтичні методи – допомагають дітям виражати емоції, зменшувати стрес і формувати комунікативні навички.

2. Соціально-педагогічні інструменти

- Соціальне консультування – інформування родин про права та доступні послуги (житло, освіта, медичне забезпечення, соціальні виплати).

- Індивідуальні плани соціальної підтримки – розробка заходів адаптації та розвитку дитини в сімейному та навчальному середовищі.

- Посередництво між сім'єю та закладами освіти/соціальної сфери – забезпечення комунікації та взаєморозуміння між батьками, школою та соціальними службами.

3. Інструменти інформаційної роботи

- Інформаційні буклети та пам'ятки – надання зрозумілої інформації про адаптаційні програми, психологічну допомогу, юридичні права.

- Тренінги та просвітницькі заходи – для батьків, спрямовані на розвиток навичок виховання, подолання конфліктів у сім'ї, профілактику насильства та булінгу.

4. Інструменти інтеграції та підтримки спільноти

- Групи підтримки для батьків та дітей – створення середовища взаємної підтримки, обмін досвідом та емоційне розвантаження.

- Спільні культурні та освітні заходи – залучення сімей до життя громади, розвиток соціальних зв'язків та відчуття приналежності.

- Волонтерські ініціативи та партнерство з НУО – залучення додаткових ресурсів для допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах.

5. Методи контролю та оцінки ефективності

- Моніторинг розвитку дитини – спостереження, тестування та аналіз динаміки адаптації.

- Опитування та анкетування батьків – оцінка задоволеності послугами та визначення потреб сім'ї.
- Супервізія та міждисциплінарна співпраця – обговорення випадків з психологами, соціальними працівниками та педагогами для підвищення якості допомоги.

3.3. Моніторинг ефективності адаптаційних заходів

Моніторинг ефективності адаптаційних заходів у роботі соціального педагога з дітьми та сім'ями внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є ключовим елементом оцінки результативності соціально-педагогічної допомоги та визначення потреб у подальшій підтримці. Він передбачає систематичне відстеження динаміки адаптації дітей, психоемоційного стану сімей, рівня соціальної інтеграції та результатів навчальної діяльності. Моніторинг дозволяє виявити проблеми на ранніх етапах, скоригувати індивідуальні плани підтримки та забезпечити комплексний підхід до роботи з ВПО.

Мета моніторингу

Основна мета моніторингу полягає в оцінці результатів адаптаційних заходів та забезпеченні ефективної підтримки дітей і сімей у нових соціальних умовах. Зокрема, він дозволяє:

- визначати рівень соціальної та емоційної адаптації дітей;
- оцінювати психологічний стан членів сім'ї;
- виявляти проблеми та труднощі у процесі інтеграції у громаду;
- коригувати стратегії соціальної підтримки з урахуванням індивідуальних потреб.

Моніторинг ефективності адаптаційних заходів

Основні компоненти моніторингу

Моніторинг ефективності адаптаційних заходів передбачає комплексну оцінку різних аспектів життя дитини та сім'ї:

Психологічний стан дитини та сім'ї

Визначення рівня тривожності, стресостійкості, емоційного благополуччя та самооцінки за допомогою стандартизованих психологічних методик та спостережень.

Аналіз впливу адаптаційних заходів на психоемоційний стан дітей і батьків.

Соціальна адаптація

Оцінка здатності дитини встановлювати та підтримувати соціальні контакти з однолітками, педагогами та іншими членами громади.

Визначення рівня соціальної інтеграції сім'ї, участі у культурних та освітніх заходах, групах підтримки.

Академічні досягнення та навчальна мотивація

Аналіз успішності та відвідуваності дитини у навчальному закладі, оцінка залученості у навчальний процес.

Спостереження за розвитком навчальних навичок, прагненням до самостійного навчання та цікавістю до знань.

Ефективність соціально-педагогічних заходів

Виявлення результативності індивідуальних планів підтримки та участі сімей у тренінгах, групах підтримки та інтеграційних заходах.

Визначення ступеня виконання цілей соціально-педагогічних програм і заходів.

Методи моніторингу

Для оцінки ефективності адаптаційних заходів соціальний педагог використовує різні методи, що дають змогу отримати об'єктивні та суб'єктивні дані:

Анкетування та опитування – дозволяє визначити рівень задоволеності батьків та дітей програмами адаптації, виявити потреби та труднощі.

Індивідуальні бесіди та інтерв'ю – дають змогу уточнити психологічний стан, з'ясувати емоційні проблеми та отримати глибше розуміння потреб сім'ї.

Спостереження – педагог фіксує поведінку дитини у навчальному та соціальному середовищі, взаємодію з однолітками, участь у колективних заходах.

Психодіагностичні методики – застосування тестів, опитувальників, шкал для оцінки тривожності, рівня розвитку соціальних навичок, самооцінки та емоційної стабільності.

Зворотний зв'язок від педагогів та соціальних служб – збір інформації від інших фахівців щодо прогресу дітей, поведінки та взаємодії у колективі.

Критерії оцінки ефективності адаптаційних заходів

Оцінка ефективності здійснюється за такими критеріями:

- покращення психоемоційного стану дитини та сім'ї;
- позитивна динаміка соціальної адаптації та взаємодії у соціальному середовищі;
- підвищення рівня навчальної мотивації та успішності;
- зменшення проявів тривожності, агресивності або соціальної ізоляції.

Систематичний моніторинг є ключовим елементом ефективної роботи соціального педагога з сім'ями ВПО. Він дозволяє:

- своєчасно виявляти проблеми та реагувати на зміни у поведінці та психоемоційному стані дитини;
- оцінювати результативність адаптаційних заходів та вносити необхідні корективи у індивідуальні плани;
- забезпечувати комплексну підтримку, враховуючи психологічні, соціальні та освітні потреби сімей;
- формувати об'єктивну базу для аналізу та вдосконалення програм соціальної допомоги.

Завдяки моніторингу соціальний педагог може не лише оцінити результативність проведених заходів, а й підвищити ефективність своєї діяльності, сприяти гармонійній інтеграції дітей ВПО у навчальне та соціальне середовище та забезпечити сталу соціальну підтримку сімей у складних життєвих обставинах.

Графічна схема, яка візуально показує, як взаємопов'язані програми психосоціальної підтримки, методи та очікувані результати адаптації дітей.

Висновок до розділу 3

Проведений у розділі аналіз дає змогу стверджувати, що соціально-педагогічні технології підтримки дітей у стані адаптації є багатовимірним і комплексним інструментарієм, спрямованим на створення умов для безпечного входження дитини у нове соціальне, освітнє та культурне середовище. Сучасна практика роботи з дітьми, які переживають зміну місця проживання, вимушене переміщення чи інші життєві втрати, засвідчує, що адаптація є складним, багаторівневим процесом, який охоплює емоційну, поведінкову, соціальну та навчальну сфери. Саме тому технології соціально-педагогічної підтримки повинні бути інтегрованими, ресурсно орієнтованими та чутливими до реальних потреб дитини та її сім'ї.

Одним із ключових напрямів, розглянутих у межах цього розділу, є надання психосоціальної підтримки в умовах шкіл, центрів психологічної допомоги та соціальних служб. Установлено, що такі програми мають бути спрямовані на подолання наслідків стресових подій, стабілізацію емоційного стану, розвиток базових навичок саморегуляції, відновлення почуття контролю над ситуацією та забезпечення поступового входження у новий соціальний контекст. Значну роль відіграють ті інтервенції, які поєднують індивідуальну та групову роботу, елементи арт-терапії, психоедукації, тренінгові методи, ігрові практики, а також різні види педагогічної підтримки. Навчальний заклад та центри допомоги мають виступати просторами, де дитина може почуватися прийнятою, зрозумілою та захищеною, отримуючи професійний супровід у процесі подолання емоційних труднощів та стресу.

Важливе місце у забезпеченні успішної адаптації дитини займає взаємодія з її сім'єю. Робота соціального педагога з батьками та іншими членами родини спрямована на формування стабільного, підтримувального й ресурсного сімейного середовища, яке сприяє подоланню кризових ситуацій та підсилює адаптаційні можливості самої дитини. У цьому контексті застосовуються інструменти консультування, супроводу, посередництва між сім'єю та

школою, соціального патронажу, психоедукації та кадрового спрямування до відповідних ресурсів громади. Такі форми роботи дозволяють зменшити психоемоційне напруження в родині, покращити комунікацію між батьками та дітьми, допомагають батькам краще розуміти особливості адаптаційного процесу та відігравати активну роль у підтримці своєї дитини. Окремого значення набуває робота з родинами внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються із втратою соціальних ресурсів, дезорієнтацією, економічними труднощами та емоційним виснаженням. Підтримка таких сімей забезпечує можливість стабілізувати їх життєві умови, що є фундаментальною передумовою успішної адаптації дітей.

Ще одним важливим компонентом соціально-педагогічних технологій є моніторинг ефективності адаптаційних заходів. Здійснення систематичних оцінювань, використання анкет, спостережень, інтерв'ю, методик оцінки соціально-емоційних навичок дає змогу відстежити індивідуальну динаміку розвитку дитини, своєчасно виявляти труднощі та адаптувати програми підтримки відповідно до реальних потреб. Моніторинг розглядається не лише як інструмент вимірювання результатів, а й як механізм професійного вдосконалення фахівців, що забезпечує доказову основу для прийняття рішень і підвищує якість соціально-педагогічної роботи. Завдяки цьому адаптаційні технології стають більш цілеспрямованими, індивідуалізованими та науково обґрунтованими.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що соціально-педагогічні технології підтримки дітей у стані адаптації являють собою цілісну систему професійної діяльності, спрямовану на відновлення психологічної рівноваги, підвищення емоційної стабільності, розвиток соціальної компетентності та формування навичок ефективної взаємодії у колективі. Успішність адаптації залежить від тісної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього та соціального середовища — дитиною, родиною, педагогами, психологами, соціальними працівниками та громадою. Скоординовані зусилля цих учасників дають

можливість забезпечити комплексну, багаторівневу та безперервну підтримку, яка відповідає сучасним вимогам інклюзивності, гуманізму та доказовості.

Таким чином, результати розділу підтверджують, що адаптація дітей, особливо тих, які пережили вимушене переселення або інші складні життєві обставини, потребує використання гнучких, сучасних і науково обґрунтованих соціально-педагогічних технологій. Їх впровадження сприяє створенню умов для успішної інтеграції дітей у нове соціальне середовище, зміцнення їхніх особистісних ресурсів, формування навичок саморегуляції та забезпечення психосоціального благополуччя. Такий підхід дозволяє мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій, підтримати дітей у подоланні стресових переживань і забезпечити їхній гармонійний розвиток у довгостроковій перспективі.

Висновки

Магістерська робота, присвячена дослідженню особливостей соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у контексті подолання складних життєвих обставин, дала змогу комплексно розкрити сутність проблеми, виявити її теоретичні засади, практичні прояви та визначити ефективні механізми підтримки дітей зазначеної категорії. Актуальність обраної теми зумовлена сучасними соціальними умовами, пов'язаними з триваючою російсько-українською війною, масовим переміщенням населення, погіршенням соціально-психологічного стану сімей ВПО, зростанням ризиків дезадаптації дітей та потребою у кваліфікованій допомозі з боку системи освіти й соціальної роботи. У цьому контексті особлива роль належить соціальним педагогам, які виступають посередниками між дитиною, сім'єю, закладом освіти, громадою та службами допомоги.

У результаті проведеної теоретичної та практичної роботи встановлено, що адаптація дітей ВПО є складним, багатовимірним та індивідуально зумовленим процесом, який залежить від психологічного стану дитини, характеру травматичного досвіду, соціально-економічних умов сім'ї, рівня підтримки з боку школи, педагогів та соціальних служб. Теоретичний аналіз дозволив визначити, що адаптація включає емоційний, поведінковий, соціальний та навчальний компоненти, кожен із яких може зазнавати суттєвого впливу в умовах зміни життєвого середовища, втрати стабільності та порушення відчуття безпеки. Поглиблене опрацювання наукових джерел допомогло пояснити механізми виникнення труднощів у дітей ВПО, а також окреслити ключові принципи соціально-педагогічного супроводу, орієнтованого на створення сприятливих умов для їх успішної інтеграції.

У роботі обґрунтовано, що діти ВПО часто стикаються з тривожністю, невпевненістю, труднощами у встановленні контактів з однолітками, зниженням навчальної мотивації, емоційною напруженістю, а також з

проблемами, пов'язаними з адаптацією до нового освітнього середовища. Особливо уразливими є діти молодшого та підліткового віку, оскільки саме в ці періоди формуються ключові соціально-психологічні компетентності, необхідні для конструктивної взаємодії з оточенням.

Важливою складовою магістерського дослідження стало вивчення досвіду роботи трьох студенток-практиканток, які здійснювали соціально-педагогічний супровід дітей ВПО на базі закладів освіти. Аналіз їхньої діяльності показав, що правильно організована педагогічна та психосоціальна підтримка суттєво впливає на рівень адаптації дітей, сприяє покращенню їх емоційного стану, підвищенню самооцінки, розширенню соціальних зв'язків та відновленню відчуття безпеки. Практичний досвід продемонстрував важливість поєднання індивідуальної роботи (консультації, бесіди, діагностика), групових занять (тренінги, ігрові та комунікативні вправи), арт-терапевтичних методик та співпраці з батьками. Саме комплексність методів забезпечує позитивну динаміку адаптаційних показників.

Організація емпіричного дослідження була спрямована на визначення реальних труднощів дітей ВПО та оцінювання результативності соціально-педагогічної підтримки. Використано методи анкетування, спостереження, соціально-психологічної діагностики, проведено аналіз освітнього середовища та сімейного контексту. Отримані дані свідчать, що більшість дітей мають середній рівень адаптації, проте значна частина потребує додаткової підтримки, особливо у сфері емоційної стабілізації, формування навичок саморегуляції, подолання комунікативних бар'єрів та розвитку впевненості в собі. Порівняння показників до і після проведення заходів соціально-педагогічної допомоги засвідчило позитивну динаміку у стані дітей — зменшення тривожності, підвищення відкритості, поліпшення стосунків з однолітками, підвищення навчальної мотивації та активності у позашкільній діяльності.

Проведене дослідження доводить, що ефективність соціально-педагогічної підтримки безпосередньо пов'язана із дотриманням принципів

індивідуального підходу, міжвідомчої взаємодії та створенням безпечного, підтримувального середовища у закладі освіти. Важливим є також регулярний моніторинг стану дитини, проведення профілактичних заходів, налагодження співпраці з батьками та наявність партнерства між школою, соціальними службами та громадськими організаціями. Особливу увагу слід приділяти формуванню стресостійкості, розвитку соціальних навичок, емоційної компетентності та здатності дитини до саморегуляції.

У магістерській роботі наголошено, що соціальний педагог відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей ВПО. Він не лише забезпечує необхідний психолого-педагогічний супровід, а й виступає координатором між різними суб'єктами соціального середовища, організовує підтримку та захист прав дитини, сприяє забезпеченню рівних можливостей у навчанні, соціальному розвитку та інтеграції. Професійна компетентність, емпатійність, здатність до рефлексії та володіння сучасними методиками роботи з дітьми у складних життєвих обставинах визначають успішність діяльності фахівця.

Отже, узагальнюючи результати теоретичного та емпіричного дослідження, можна зробити висновок, що соціально-педагогічна підтримка є необхідною умовою повноцінної адаптації дітей ВПО. Своєчасне виявлення труднощів, створення індивідуальних програм супроводу, впровадження групових і тренінгових заходів, залучення сім'ї та соціального оточення значно підвищують адаптаційний потенціал дитини. Важливою є також системність роботи, що передбачає довготривалу підтримку та регулярний аналіз результатів.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані соціальними педагогами, психологами, класними керівниками, соціальними працівниками та іншими фахівцями у сфері освіти й соціальної підтримки дітей. Розроблені методичні рекомендації, анкети, карти спостереження та інструменти діагностики можуть стати основою для створення програм адаптації дітей ВПО у закладах освіти різних типів.

Підсумовуючи, слід наголосити, що ефективна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує емоційну, педагогічну, соціальну та психологічну підтримку. Соціально-педагогічний супровід має бути спрямований на відновлення внутрішнього ресурсу дитини, формування здатності долати труднощі, розвиток комунікативних навичок, створення умов для позитивної соціальної взаємодії та інтеграції у нове середовище. Результати дослідження підтверджують необхідність подальшого вдосконалення системи підтримки дітей ВПО, підготовки фахівців до роботи в умовах кризи, розробки нових адаптаційних програм та розширення практик міжвідомчої співпраці.

Таким чином, магістерська робота не лише розкриває теоретичні засади проблеми адаптації дітей ВПО, а й пропонує практичні інструменти та рекомендації, що сприяють підвищенню ефективності соціально-педагогічної підтримки. Її результати можуть бути використані як у подальших наукових дослідженнях, так і у щоденній професійній діяльності соціальних педагогів та інших фахівців, що працюють з дітьми, які пережили вимушене переміщення.

Список використаних джерел

1. Абрамович С. В. Психолого-педагогічна підтримка дітей, які пережили травматичні події. Київ: Ліра-К, 2021. 168 с.
2. Адаменко О. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Львів: Новий світ – 2000, 2020. 144 с.
3. Артеменко Л. В. Соціальний супровід дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. Харків: Право, 2018. 198 с.
4. Баєва І. А. Психологічна безпека в освіті: педагогічний аспект. Київ: Освіта України, 2020. 152 с.
5. Бевз Г. М. Система соціального захисту дітей в умовах кризи. Тернопіль: Астон, 2019. 135 с.
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: соціально-педагогічний підхід. Київ: Либідь, 2016. 264 с.
7. Білик Н. І. Технології соціально-педагогічної діяльності в освіті. Чернівці: Рута, 2022. 190 с.
8. Бондаренко О. О. Психологічна адаптація дітей до нових умов життя внаслідок переміщення. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 156 с.
9. Бочарова-Хлебнікова М. Л. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
10. Бурлачук Л. Ф., Кочарян О. Г. Словник-довідник з психології. Київ: Видавничий центр «Академія», 2019. 320 с.
11. Вдовиченко Л. П. Психологія кризових станів у дітей. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 172 с.
12. Гаврилова І. Л. Інтеграція дітей ВПО в шкільне середовище: соціальний супровід. Вінниця: Нова Книга, 2021. 145 с.
13. Гайдук Н. М. Дитина в кризовій ситуації: допомога та підтримка. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. 138 с.
14. Гармаш Л. В. Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб. Суми: СумДУ, 2020. 118 с.

15. Горяча Н. О. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 252 с.
16. Гриценко С. І. Адаптація дітей до нових освітніх умов в умовах воєнного конфлікту. Київ: Педагогічна думка, 2022. 163 с.
17. Гриневич Л. М. Психологічна підтримка дітей у закладах освіти. Київ: Освіта, 2018. 147 с.
18. Гурлева Т. Ю. Моделі супроводу дітей ВПО в освітньому середовищі. Одеса: ВМВ, 2020. 134 с.
19. Данилюк І. М. Педагогіка життєтворчості: теорія і методика. Черкаси: Вертикаль, 2015. 196 с.
20. Демченко О. П. Соціальний супровід дітей, які пережили травму війни. Дніпро: Наука і освіта, 2021. 176 с.
21. Дерев'янка С. М. Сім'я у складних життєвих обставинах: психолого-педагогічний супровід. Київ: Центр освітніх ініціатив, 2023. 144 с.
22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2022. 264 с.
23. Довганюк О. М. Педагогіка співпраці у контексті роботи з дітьми ВПО. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2020. 132 с.
24. Дубровіна І. В. Психологія травми у дітей та підлітків. Київ: Генеза, 2021. 158 с.
25. Дяченко Л. М. Соціально-педагогічний супровід дітей із досвідом насильства. Львів: Сполом, 2020. 143 с.
26. Желєзняк Н. Л. Психологія особистісної стійкості дітей у кризі. Тернопіль: Освіта України, 2021. 120 с.
27. Журавель Т. С. Психологія травматичного досвіду в дитячому віці. Київ: Наукова думка, 2023. 142 с.
28. Завацька І. П. Підготовка педагогів до роботи з дітьми-переселенцями. Ужгород: ФОП Сабов, 2022. 124 с.
29. Ільїна Н. О. Методика соціальної роботи з дітьми та молоддю. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 136 с.

30. Калашнік Н. М. Супровід дітей із досвідом ВПО у ЗЗСО: педагогічні стратегії. Полтава: Ранок, 2020. 148 с.
31. Карташова Л. М. Соціальна підтримка дітей, які постраждали від конфлікту. Київ: Либідь, 2017. 174 с.
32. Кірпа Л. В. Педагогіка дитинства в умовах соціальної нестабільності. Харків: Видавництво НУП, 2020. 161 с.
33. Козубовська І. В. Дитина в умовах соціального ризику: теорія і практика допомоги. Ужгород: Гражда, 2022. 187 с.
34. Коломоєць Т. О. Соціально-правовий захист дітей в умовах війни. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 146 с.
35. Корнієнко В. І. Формування емоційної стійкості дітей під час адаптації. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 139 с.
36. Кочубей Т. М. Педагогічна підтримка дітей із кризових сімей. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2019. 150 с.
37. Кравченко О. А. Соціально-педагогічний супровід дітей у навчальних закладах. Черкаси: Вертикаль, 2015. 155 с.
38. Крамаренко А. В. Роль школи у підтримці дітей-переселенців. Київ: Педагогічна думка, 2022. 122 с.
39. Крижко В. В. Травматичний досвід у дітей: шляхи подолання. Суми: СумДУ, 2021. 158 с.
40. Левченко С. В. Міждисциплінарний підхід до супроводу дітей ВПО. Харків: Основа, 2019. 168 с.
41. Лисенко Ю. С. Соціально-психологічна підтримка дітей у посттравматичний період. Київ: Освіта, 2023. 144 с.
42. Литвиненко Л. О. Волонтерська підтримка в роботі з дітьми ВПО. Запоріжжя: Прем'єр, 2020. 135 с.
43. Лозова В. І. Педагогіка: основи теорії, історії та практики. Харків: Ранок, 2022. 296 с.
44. Локшина О. І. Психологія освіти в умовах кризи: досвід країн ЄС. Київ: ІПОО, 2017. 200 с.

45. Лук'яненко Л. С. Психолого-педагогічні аспекти адаптації учнів ВПО до шкільного середовища. Київ: Генеза, 2021. 118 с.
46. Лютік Т. П. Робота з дітьми, які зазнали втрат під час війни: методичні рекомендації. Чернівці: Книги – ХХІ, 2023. 102 с.
47. Малихіна Ю. В. Організація соціального супроводу сімей ВПО. Кропивницький: КОД, 2020. 149 с.
48. Мартиненко В. М. Психологічна допомога дітям з травмою війни: посібник для практиків. Київ: Літера ЛТД, 2023. 176 с.
49. Матвієнко Н. П. Діти в умовах переміщення: соціально-педагогічні виклики. Полтава: АСМІ, 2019. 133 с.
50. Мельник С. В. Соціальна робота в системі освіти: досвід допомоги ВПО. Київ: Слово, 2022. 140 с.
51. Морозова І. М. Діти у складних життєвих обставинах: напрями супроводу. Одеса: ОНУ, 2021. 158 с.
52. Мухіна І. С. Методика соціально-педагогічного супроводу дітей в умовах війни. Суми: СумДПУ, 2023. 128 с.
53. Назарук С. А. Інклюзивний підхід у роботі з дітьми ВПО. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2020. 147 с.
54. Нікітчук Т. П. Адаптаційний потенціал дітей у ситуаціях переміщення. Луцьк: ПП Іванюк, 2021. 134 с.
55. Онищенко В. М. Технології соціальної роботи з дітьми, які пережили травму. Київ: Академія, 2022. 172 с.
56. Остапчук М. Ю. Соціально-психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. Чернівці: Букрек, 2023. 136 с.
57. Павленко О. І. Психологічне відновлення дітей у післяконфліктний період. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 130 с.
58. Пасічник С. В. Педагогічні умови підтримки дитини у ситуації стресу. Тернопіль: Астон, 2020. 120 с.
59. Пелипенко І. П. Соціальна інтеграція дітей ВПО в громадах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. 148 с.

60. Петренко Л. Л. Адаптація дітей до нової освітньої реальності під час війни. Дніпро: Інновація, 2023. 151 с.
61. Петрова Т. М. Соціально-педагогічні технології підтримки дітей ВПО. Київ: Освіта України, 2019. 143 с.
62. Плахотнік О. В. Психологічна допомога дітям у складних життєвих обставинах. Львів: Світ, 2021. 157 с.
63. Попович В. І. Соціальна робота з дітьми, які пережили насильство. Тернопіль: Астон, 2020. 136 с.
64. Романенко Л. Г. Психологічна підтримка дітей у післявоєнний період. Харків: Право, 2022. 149 с.
65. Савчук Н. В. Педагогічні засади соціальної інтеграції дітей ВПО. Київ: Либідь, 2023. 162 с.
66. Сидоренко О. П. Травма війни: методи допомоги дітям. Чернівці: Рута, 2020. 138 с.
67. Соколова М. І. Психолого-педагогічна підтримка у кризових ситуаціях. Вінниця: Нова Книга, 2018. 144 с.
68. Стеценко В. Ю. Методика роботи з дітьми ВПО. Запоріжжя: Прем'єр, 2021. 132 с.
69. Сухорукова Т. М. Соціальна робота в умовах воєнного конфлікту. Київ: Генеза, 2019. 165 с.
70. Тарасенко В. П. Розвиток стресостійкості у дітей. Полтава: АСМІ, 2022. 141 с.
71. Тимошенко Л. В. Адаптація дітей у нових соціальних умовах. Одеса: ВМВ, 2023. 147 с.
72. Ткаченко І. М. Психологічні аспекти роботи з дітьми, які пережили травму війни. Київ: Педагогічна думка, 2020. 153 с.
73. Тютюнник Н. П. Соціальна підтримка дітей у кризових сім'ях. Харків: Основа, 2018. 139 с.
74. Устименко О. С. Психолого-педагогічний супровід дітей з сімей ВПО. Львів: Світ, 2021. 145 с.

75. Федоренко А. І. Методичні рекомендації з роботи з дітьми, які зазнали травми. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 129 с.
76. Хоменко Л. В. Психологічна допомога в умовах війни: досвід України. Київ: Академвидав, 2020. 170 с.
77. Цимбал Т. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей-переселенців. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 134 с.
78. Чабаненко В. І. Психологія травматичного досвіду. Київ: Наукова думка, 2022. 158 с.
79. Шевченко Л. П. Педагогічні умови адаптації дітей у кризових обставинах. Харків: Ранок, 2023. 146 с.
80. Шестакова І. С. Соціально-психологічна підтримка учнів ВПО. Київ: Освіта, 2021. 152 с.
81. Шишкін М. В. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях. Одеса: Букрек, 2020. 148 с.
82. Ющенко О. В. Методики роботи з дітьми, що пережили стрес. Львів: Сполом, 2019. 137 с.
83. Яковенко Н. П. Психолого-педагогічна підтримка дітей ВПО в Україні. Київ: Либідь, 2023. 160 с.
84. Яременко І. О. Супровід дітей у кризових сім'ях. Дніпро: Інновація, 2022. 144 с.
85. Яценко Л. В. Соціально-педагогічна діяльність у сучасних умовах. Київ: Генеза, 2021. 150 с.

Вебсайт UNICEF Ukraine. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine>

Вебсайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/>

Вебсайт Ради Європи з прав дитини. – Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/children>

Бібліотека Карпатського національного університету: [Бібліотека – Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи](#)

Додаток А

Опитувальник для вивчення особливостей адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у шкільному колективі

Мета: з'ясувати рівень емоційного комфорту, труднощі у спілкуванні та загальний стан адаптації дітей ВПО до навчального середовища.

Категорія респондентів: діти 8–12 років (учні початкової та середньої школи).

Форма проведення: індивідуальна бесіда або анкетування у присутності соціального педагога чи практикантки.

I. Загальні відомості

1. Вік: _____

2. Клас: _____

3. Скільки часу ти навчаєшся у цій школі?

☐ Менше 3 місяців

☐ Від 3 до 6 місяців

☐ Понад 6 місяців

4. Звідки ти приїхав(ла)? _____

II. Емоційний стан і самопочуття

1. Як ти відчуваєшся у школі?

☐ Дуже добре

☐ Добре

☐ Так собі

☐ Часто сумно або тривожно

2. Що ти відчуваєш, коли приходиш до школи?

☐ Радість

- ☐ Спокій
- ☐ Напруження
- ☐ Страх або тривогу

3. Коли тобі стає сумно чи важко, чи є хтось, з ким ти можеш поговорити?

- ☐ Так, завжди
- ☐ Іноколи
- ☐ Ні

4. Як часто ти сумуєш за домом або друзями, що залишились у попередньому місці проживання?

- ☐ Часто
- ☐ Іноколи
- ☐ Рідко
- ☐ Майже ніколи

III. Соціальні взаємини у класі

1. Чи маєш ти друзів у школі?

- ☐ Так, кількох
- ☐ Один-два
- ☐ Поки що ні

2. Як тебе прийняли однокласники?

- ☐ Дуже добре
- ☐ Добре
- ☐ Не завжди дружньо
- ☐ Часто ігнорують або сваряться

3. Коли у тебе виникають труднощі, чи допомагають тобі однокласники або вчителі?

☐ Завжди

☐ Іноколи

☐ Рідко

☐ Ніколи

4. Як ти почуваєшся під час групових завдань чи ігор?

☐ Комфортно, беру участь охоче

☐ Іноді хвилююся

☐ Часто уникаю участі

IV. Самооцінка і впевненість у собі

1. Як ти думаєш, чи добре в тебе виходить навчатися?

☐ Дуже добре

☐ Добре

☐ Не завжди

☐ Важко

2. Як часто ти хвилюєшся, що зробиш помилку?

☐ Майже ніколи

☐ Іноді

☐ Часто

3. Що тобі найбільше допомагає відчувати себе впевнено?

☐ Підтримка друзів

- ☐ Похвала вчителя
- ☐ Успіх у навчанні
- ☐ Інше (вкажи) _____

V. Почуття безпеки та адаптація

1. Чи відчуваєш ти себе у школі у безпеці?

- ☐ Так, завжди
- ☐ Іноді хвилююся
- ☐ Часто боюся або нервую

2. Чи хочеш ти залишатися у цій школі й далі навчатися?

- ☐ Так
- ☐ Не знаю
- ☐ Ні

3. Що, на твою думку, допоможе тобі почуватися краще в школі?

(Відкрита відповідь) _____

Підсумкова оцінка адаптації (для соціального педагога або студентки-практикантки):

Показник Високий рівень Середній рівень Низький рівень

Емоційний комфорт ☐ ☐ ☐

Соціальні взаємини ☐ ☐ ☐

Самооцінка і впевненість ☐ ☐ ☐

Почуття безпеки ☐ ☐ ☐

Загальна адаптація ☐ ☐ ☐

Додаток Б

Опитувальник для студентів-практиканток щодо соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО у школах

Мета: оцінити ефективність практичної діяльності студентів, виявити труднощі дітей ВПО, зафіксувати результати адаптації та соціальної інтеграції.

Категорія респондентів: студенти 4 курсу спеціальності «Соціальна робота» або «Соціальна педагогіка».

Форма проведення: індивідуальна анкета після завершення практики та роботи з конкретними дітьми.

I. Загальні дані про практиканта

1. ПІБ: _____

2. Курс і спеціальність: _____

3. Назва школи/ліцею, де проходила практика: _____

4. Тривалість практики: _____

II. Інформація про дітей ВПО, з якими працювала студентка

1. Кількість дітей ВПО, з якими працювали: _____

2. Вік дітей: _____

3. Коротка характеристика кожної дитини (вказати труднощі, особливості поведінки, емоційний стан):

Дитина 1: _____

Дитина 2: _____

Дитина 3: _____

III. Спостереження за емоційним станом та поведінкою дітей

1. Які емоційні прояви у дітей ВПО були найбільш частими? (можна кілька варіантів)

☐ Тривожність

☐ Замкненість

☐ Агресивність

☐ Смуток

☐ Інше: _____

2. Чи проявляли діти труднощі у спілкуванні з ровесниками?

☐ Так, значні

☐ Так, частково

☐ Ні

3. Чи були проблеми з включенням дітей у навчальну діяльність?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

IV. Використані методи соціально-педагогічної підтримки

1. Які методи і техніки застосовували під час роботи з дітьми? (позначити всі, що використовували)

☐ Індивідуальні бесіди

- ☐ Арт-терапія
- ☐ Рольові ігри
- ☐ Казкотерапія
- ☐ Групові завдання
- ☐ Релаксаційні вправи
- ☐ Інше: _____

2. Як часто проводили підтримувальні заходи?

- ☐ Щодня
- ☐ 2–3 рази на тиждень
- ☐ Раз на тиждень
- ☐ Рідше

3. Які результати спостерігалися після реалізації заходів?

- ☐ Покращення соціальної взаємодії
- ☐ Зниження тривожності
- ☐ Поява друзів та включення у колектив
- ☐ Покращення навчальної мотивації
- ☐ Зменшення агресії
- ☐ Інше: _____

V. Складнощі та труднощі практиканта

1. З якими труднощами ви стикалися під час роботи з дітьми ВПО?

- ☐ Недостатня комунікація з дитиною
- ☐ Високий рівень тривожності дітей
- ☐ Агресивна поведінка

☐ Недостатня підтримка з боку педагогів

☐ Інше: _____

2. Які ресурси були найбільш корисними для вашої роботи?

☐ Методичні матеріали

☐ Підтримка наставника

☐ Психологічні поради

☐ Інше: _____

VI. Підсумкова оцінка ефективності практики

1. Як ви оцінюєте власну ефективність у підтримці адаптації дітей ВПО?

☐ Висока

☐ Середня

☐ Низька

2. Що, на вашу думку, сприяло успішній адаптації дітей?

(Відкрита відповідь) _____

3. Які рекомендації щодо покращення соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО можете запропонувати?

(Відкрита відповідь) _____

ДОДАТОК В

АНКЕТА “Рівень соціальної адаптованості дітей ВПО”

(модифікована на основі методики Н. Роджерса та Р. Даймонда)

Мета: виявити особливості соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у новому соціальному середовищі.

Інструкція: Анкетування є добровільним і анонімним. Отримані дані використовуються лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.

I. Блок для дітей (8–12 років)

Інструкція: Прочитай уважно кожне твердження і постав знак “+” біля тієї відповіді, яка найбільше підходить до тебе.

Варіанти відповідей:

☒ Так ☐ Не знаю ☒ Ні

№	Твердження	Так	Не знаю	Ні
1	Мені подобається моя нова школа (садок, гурток).			
2	У мене є друзі серед нових однокласників.			
3	Мені легко знайомитись з іншими дітьми.			
4	Я почуваюся впевнено серед однолітків.			
5	Я часто сумую за старим місцем проживання.			
6	Я можу попросити допомогу, якщо мені важко.			
7	Мені цікаво брати участь у шкільних (групових) заходах.			
8	Мене підтримують дорослі, коли я засмучений/а.			
9	Я розумію, чому ми переїхали в інше місце.			
10	Я відчуваю себе у безпеці в новому місці.			

Підсумковий бал:

8–10 позитивних відповідей – високий рівень соціальної адаптованості

5–7 позитивних відповідей – середній рівень адаптації

0–4 позитивних відповідей – низький рівень адаптації

II. Блок для батьків (законних представників)

Інструкція: Оберіть варіант відповіді, який найточніше відображає поведінку або стан вашої дитини.

Варіанти відповідей:

☒ Так ☐ Іноді ☒ Ні

№ Твердження Так Іноді Ні

- 1 Дитина легко пристосувалася до нової школи/дитсадка.
- 2 Має друзів серед однолітків у новому середовищі.
- 3 Виявляє інтерес до навчання та позашкільних занять.
- 4 Легко встановлює контакт з дорослими.
- 5 Часто згадує минуле місце проживання з сумом.
- 6 Проявляє тривожність, страх або замкнутість.
- 7 Має стабільний емоційний стан.
- 8 Виявляє самостійність у вирішенні побутових питань.
- 9 Позитивно ставиться до нових правил і вимог.
- 10 Ви вважаєте, що дитина адаптувалась до нових умов.

Підсумковий бал:

8–10 позитивних відповідей – високий рівень соціальної адаптації дитини

5–7 позитивних відповідей – середній рівень адаптації

0–4 позитивних відповідей – низький рівень адаптації

Примітка:

Результати анкетування використовуються для визначення рівня соціальної адаптованості дітей ВПО та розроблення заходів щодо надання цілеспрямованої соціально-педагогічної підтримки.

ДОДАТОК Д

Карта спостереження за поведінкою дітей ВПО у процесі навчальної та позашкільної діяльності

Мета: фіксація проявів поведінки, емоційного стану та соціальної взаємодії дітей у процесі навчальної та позашкільної діяльності.

Дата спостереження: _____ Вік дитини: _____ Група / Клас: _____
 _____ Тип діяльності: навчальна / позашкільна (потрібне підкреслити)

1. Соціальна взаємодія

Показник	Спостереження (приклади)	Коментарі
Взаємодія з однолітками	дружелюбна, конфліктна, замкнена, ініціативна	
Взаємодія з дорослими	слухняна, потребує нагадування, активно співпрацює	
Участь у груповій діяльності	бере участь, пасивна, уникає	

2. Емоційний стан

Показник	Спостереження	Коментарі
Настрій	позитивний, нейтральний, тривожний, роздратований	
Емоційна стабільність	спокійний, хвилюється, легко засмучується	
Виявлення стресу	присутній, відсутній	

4. Поведінка під час завдань

Показник	Спостереження	Коментарі
Спрямованість на завдання	концентрований, відволікається, швидко втрачає інтерес	
Самостійність	виконує самостійно, потребує підказок, уникає завдання	
Дотримання правил	дотримується, порушує	

4. Загальні спостереження

Особливості поведінки: _____

Позитивні прояви: _____

Сфери, які потребують підтримки: _____

ДОДАТОК Е

Напівструктуроване інтерв'ю з фахівцями Центру Життєстійкості БФ «Карітас Івано-Франківськ»

Учасники інтерв'ю:

- соціальні педагоги (2 особи),
- практичні психологи (2 особи),
- волонтери центру (2 особи).

Мета інтерв'ю: з'ясувати особливості організації соціально-педагогічної підтримки адаптації дітей ВПО, труднощі у роботі та ефективні підходи до допомоги дітям у подоланні складних життєвих обставин.

Структура інтерв'ю

Блок 1. Загальна інформація про діяльність

1. Як довго Ви працюєте (або волонтерите) у Центрі Життєстійкості?
2. Які основні напрями роботи Центру у сфері підтримки дітей ВПО?
3. З якими категоріями дітей Ви найчастіше працюєте (за віком, станом, емоційним станом, потребами)?

Блок 2. Особливості адаптації дітей ВПО

4. Які труднощі у процесі адаптації Ви спостерігаєте найчастіше?
5. Які чинники, на Вашу думку, найбільше впливають на успішність адаптації дитини?
6. Чи відрізняється поведінка або реакції дітей ВПО від місцевих дітей у навчальній або ігровій діяльності?

Блок 3. Форми та методи соціально-педагогічної підтримки

7. Які форми та методи Ви вважаєте найефективнішими у роботі з дітьми ВПО (індивідуальні консультації, групові заняття, арт-терапія, ігрові методи тощо)?
8. Яку роль, на Вашу думку, відіграє команда (соціальний педагог, психолог, волонтер) у процесі підтримки адаптації?
9. Які ресурси або умови Центру допомагають забезпечити ефективність адаптаційного процесу?

Блок 4. Емоційні та професійні аспекти роботи

10. З якими емоційними викликами Ви стикаєтесь у роботі з дітьми, що пережили втрату, переїзд чи травматичний досвід?
11. Як Ви підтримуєте власний емоційний стан у цій роботі?
12. Які зміни, на Вашу думку, потрібні для покращення системи підтримки дітей ВПО?

Узагальнення результатів інтерв'ю

У ході інтерв'ю фахівці Центру Життестійкості зазначили, що основними труднощами дітей ВПО є емоційна напруга, страх нових контактів, тривожність, замкнутість, а також ностальгія за домом.

Найбільш результативними методами підтримки вони вважають ігрову та арт-терапію, психологічні тренінги, розвивальні заняття, а також індивідуальні бесіди.

Особливу роль відіграє атмосфера безпеки та прийняття, яку створює колектив центру.

Фахівці наголосили на необхідності системної підтримки з боку держави, продовження програм психологічного супроводу та підвищення кваліфікації працівників у сфері травмотерапії.

ДОДАТОК Є

Методика визначення рівня тривожності дітей (адаптація опитувальника Ч.Д. Спілберга – Ю.Л. Ханіна)

Мета: виявлення рівня ситуативної (реактивної) та особистісної тривожності у дітей молодшого та середнього шкільного віку.

Інструкція для дітей:

Тобі запропоновано кілька висловлювань. Прочитай кожне і вибери відповідь, яка найкраще описує, як ти відчуваєшся зараз.

Постав позначку «✓» біля обраного варіанта. Немає правильних або неправильних відповідей — важливо, щоб ти відповідав(-ла) чесно.

Опитувальник

Варіант відповіді Бал

Ні, зовсім ні	1
Мабуть, ні	2
Напевно, так	3
Так, саме так	4

- 1 Я хвилююся, коли йду до школи або на заняття
- 2 Мені страшно, що щось може піти не так
- 3 Мені часто хочеться бути на самоті
- 4 Я відчуваю, що мене ніхто не розуміє
- 5 Коли мене викликають відповідати, я хвилююся
- 6 Мені важко зосередитись на тому, що роблять інші
- 7 Я часто думаю, що зі мною може щось трапитись
- 8 Я відчуваюся щасливою (зворотне твердження)
- 9 Мені легко спілкуватися з іншими дітьми (зворотне)
- 10 Я часто переживаю без причини
- 11 Я добре сплю вночі (зворотне)
- 12 Я легко відволікаюся, коли хвилююся
- 13 Я червонію або хвилююся, коли мене запитують

- 14 Я відчуваю напруження в тілі
- 15 Мені здається, що в мене нічого не виходить
- 16 Я часто відчуваю смуток
- 17 Мені легко розповідати про свої думки (зворотне)
- 18 Я часто боюся, що мене не похвалять
- 19 Я впевнений(а) у собі (зворотне)
- 20 Я боюся, коли залишаюся сам(а)

Обробка результатів

1. Підраховується загальна сума балів за всі пункти.
2. Для зворотних тверджень (8, 9, 11, 17, 19) оцінювання здійснюється у зворотному порядку:
 $1 \rightarrow 4, 2 \rightarrow 3, 3 \rightarrow 2, 4 \rightarrow 1$.
3. Отриманий результат інтерпретується за шкалою:

Сума балів	Рівень тривожності
20–30	Низький
31–45	Середній
46–80	Високий

Примітка:

Методика є адаптованою версією класичного опитувальника Ч.Д. Спілберга – Ю.Л. Ханіна для дітей молодшого та середнього шкільного віку.

Використовується у психолого-педагогічній практиці для діагностики емоційного стану, рівня тривожності, стресостійкості та ефективності адаптації.